

TARTU ÜLIKOOL
RAKE

EESTI ELANIKE SISSETULEKU- JA VARAPROFIILID

Kas võidab see, kellel on surres rohkem asju?

Oktoober 2019

Eesti elanike sissetuleku- ja varaprofiilid

Tellinud Arenguseire Keskus

Tartus 2019. aastal

Uuringu tegi Tartu Ülikooli sotsiaalteaduslike rakendusuringute keskus ja selle tellis Arenguseire Keskus.

UURINGU AUTORID:

Elsa Trumm,
Kadri Lees,
Maie Kiisel,
Carl-Martin Keerberg

Kunstnik: Katarina Skott

RAKE

RAKE on võrgustiku tüüpi rakendusuringute keskus. Meie missioon on edendada teadmisel põhinevat otsustamist Eesti ühiskonnas. Lisaks RAKE meeskonnale kaasame oma uuringutesse eksperte Tartu Ülikoolist ja väljastpoolt. RAKE võrgustikust leiab nii sotsiaalteadlasi kui meditsiini-, loodus-, tehnika- ja humanitaarteaduste valdkonna esindajaid.

Uuringu valmimisele aitas kaasa ka Haridus- ja Teadusministeeriumi institutsionaalne uurimistoetus 20-38.

KONTAKTANDMED:

Lossi 36-303, 51003, Tartu
+372 51 699 33
elsa.trumm@ut.ee
<http://skytte.ut.ee/et/rake>

ISBN: 978-9985-4-1182-7 (pdf)

SISUKORD

SISUKORD	4
Eessõna.....	5
Faktilehed	6
Faktileht 1: sissetulekud.....	6
Faktileht 2: finantsvarad	7
Faktileht 3: III pensionisammas, muud varad.....	8
Faktileht 4: muud varad, tarbimine	9
Faktileht 5: tarbimine, tarbimise struktuur	10
Faktileht 5: tarbimise struktuur.....	11
Faktileht 7: sissetulekute ja tarbimiskulude vahe	12
Faktileht 8: hinnang toimetulekule	13
VAHEKOKKUVÕTE.....	14
METOODIKA LÜHIKIRJELDUS	18
KIRJANDUSE ANALÜÜSI KOKKUVÕTE.....	20
RÜHMAD	23
Rühmade moodustamine	23
Mitmekülgset aktiivsed.....	26
Töörabajad.....	28
Mõõdukalt aktiivsed	30
Aktiivsed palgatöötajad.....	32
Ühekülgsed tarbijad	34
Mitteaktiivsed töötajad.....	36
Paigatruu tööinimene.....	38
Mugava elu otsija.....	40
Mitteaktiivsed	42
KOKKUVÕTE	43
SUMMARY.....	44
VIIDATUD ALLIKAD.....	47

Eessõna

Vastamaks demograafilistele ja majanduslikele muutustele, vajavad ka pensionisüsteemid ümberkujundamist. Mitmed protsessid seavad senise pensionisüsteemi toimimise kahtluse alla ning panevad otsima uusi lahendusi. Need protsessid on näiteks:

- **Rahvastiku vananemine** – inimesed elavad kauem ning sündimus on endiselt madal.
- **Individaalse vastutuse kasv** võib vähendada vanaduspõlve majandusliku toimetuleku planeerijate arvu, sest individualiseerimisega ja finantsialiseerumisega muutub see liiga keeruliseks ja käib üle jõu. Inimeste tegevusetust pensionipõlve kavandamisel võib suurendada ka see, et nad ei tea, mida teeb riik siis, kui mõni suurem kriis nende säästud uppi lööb¹.
- **Liikuv tööjõud**
 - uued töövormid - globaliseerumine, tehnoloogia areng ja demograafilised muutused (nt rahvastiku vananemine) mõjutavad oluliselt tööturгу – seda, milliseid töid on vaja teha ja kuidas neid tehakse.
 - globaalne tööjõu liikumine - riigi võimalused vastutada globaalselt liikuva tööjõu vanaduspõlve eest muutuvad keerulisemaks². Riikide erinevused pensionide korraldamisel ja erinevad majandusarengu tasemed võivad kasvatada nõrgemate tööturu rühmate ebavõrdsust, vähendades usaldust riigi vastu (sotsiaalsete hüvede vähendamine seab ohtu kodanikustaatusel)³.
- **Muutused inimeste elustiilis** - Väga pikalt on inimese elus eristatud selgelt õppimise, töötamise ja pensioniperioodi. Kuna inimesed õpivad kauem (elukestva õppe idee, samuti on töökohtade ja – vormide muutuse tõttu vaja pidevalt ennast täiendada) ja kuna vanaduspõlv on samuti pikem, sest inimeste eluiga on pikenenud (vastukaaluks lükatakse pensioniiga hilisemaks), on järjest suurem vajadus neid perioode omavahel kombineerida ja ühendada.
- **Uued teenused, mis vanaduspõlve kujundavad** – pensionipõlvele mõeldes ja pensionisüsteemi planeerides ei saa lähtuda ainult praegusest olukorrast. Rahvastiku vananemise tõttu muutuvad vanemad inimesed üha olulisemaks tulutoovaks rühmaks, mistõttu loouakse neile järjest rohkem uusi tooteid ja teenuseid, mis võiks nende senini tähelepanuta jäänud vajadusi paremini katta või mis on paremad alternatiivid kasutuses olevatele lahendustele.

Ehkki protsesse, mis võivad tulevikus pensionipõlves hakkamasaamist kujundada, on arvukalt ja ehkki need protsessid on sageli väga keerulised (sh on nende kulgu tihti keeruline prognoosida), mõeldakse „pensioniprobleemi“ lahendamise peale sageli väga lihtsalt – kuidas panna inimesi ise omale sääste ja varasid koguma.

Senise võrdlemisi ühetaolise pensionisüsteemi ümberkujundamisel on vaja aga mõista, millistele sotsiaalsetele rühmadele muudatused eelise võivad anda ja milliste rühmade seis võib sattuda ebavõrdsemasse positsiooni. Oluline on mõista, milline on eri sotsiaalsete rühmade võime ise enda tulevikku kindlustada.

¹ Siin ja edaspidi on aruande lugemise lihtsustamiseks viited kasutatud allikatele esitatud aruande lõpus, petükis “viidatud allikad”.

Eesti elanike sissetuleku- ja varaprofiilid

Faktilaht nr 1

SISSETULEKUD

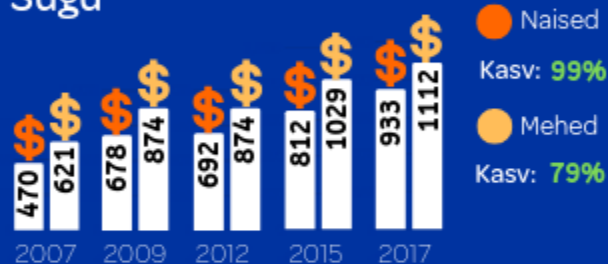
Kokku

Joonistel on esitatud brutotulu: tööne tulu, pensionid, tulu investeringutest, hüvitised ja toetused

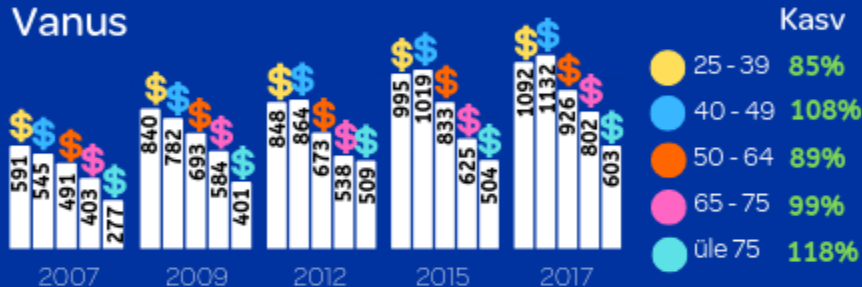
*Tarbijahinnaindeksi muutus 2007 a vs 2017 a oli 31,1%

Sissetulekud on kasvanud kõikides rühmades, kuid 40-49 aastaste sissetulek on kasvanud keskmisest kiiremini.

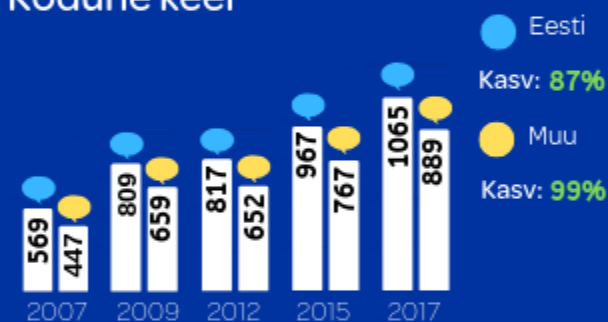
Sugu

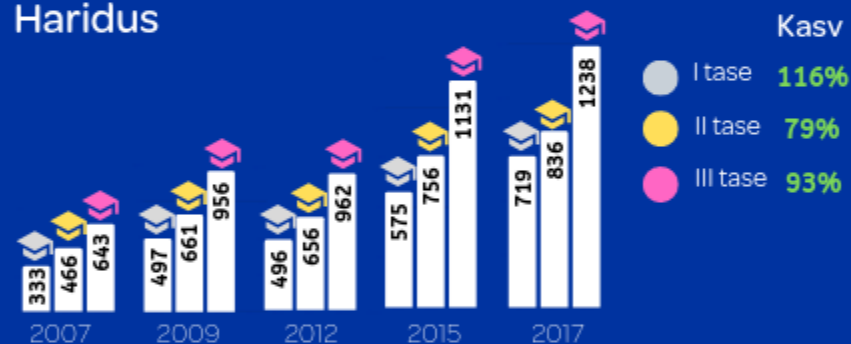
Vanus

Kodune keel

Haridus

I tase – algharidus, põhiharidus, baashariduseta kutseharidus

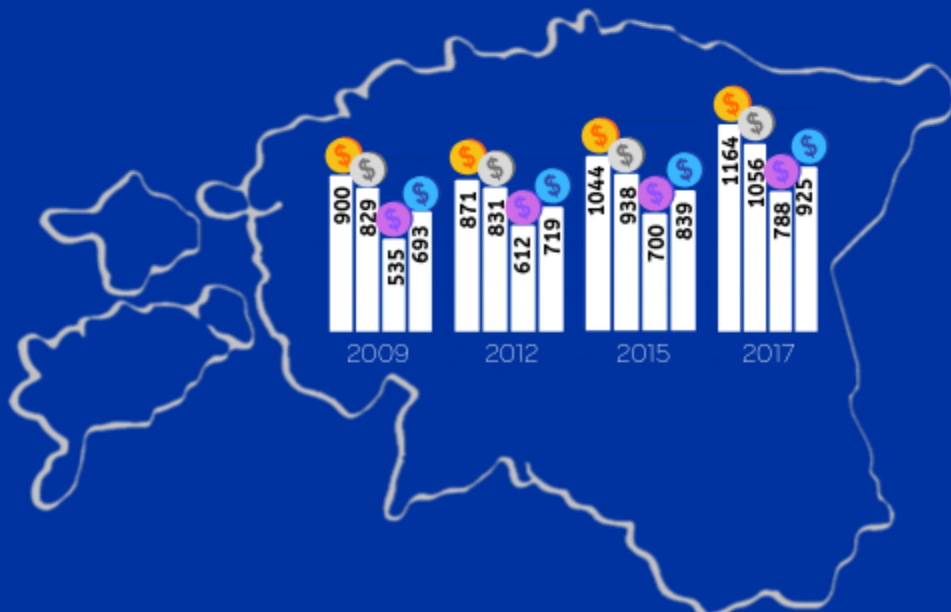
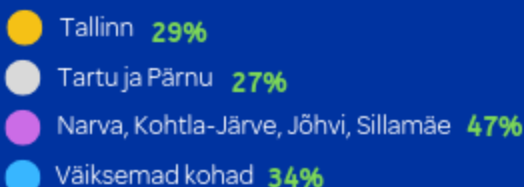
II tase – keskharidus, kutseõpe põhihariduse baasil

III tase – kutseõpe keskhariduse baasil, kõrgharidus, magister, doktor

Majanduskriis ravis kõiki rühmi ning taastumine võttis aega – seepärast on ka 2009. ja 2012. aasta sissetulekud praktiliselt samal tasemel.

Piirkond

Sissetulekute kasv perioodil 2009 - 2017.

Sissetulekuandmed pärinevad Eesti Sotsiaaluuringust ja Maksu- ja Tolliameti registrist.

Eesti elanike sissetuleku- ja varaprofiilid

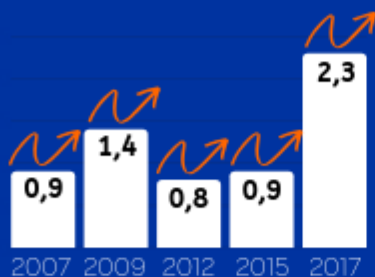
Faktilaht nr 2

FINANTSVARAD

Vaid 2,3 % said 2017. aastal tulusid aktsiatelt, fondidest või võlakirjadelt.

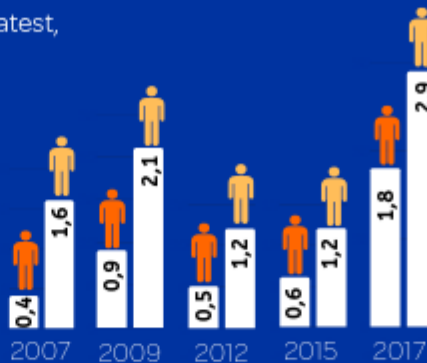
Kokku

On deklareerinud tulude saamist aktsiatelt, fondidest või võlakirjadest (%)

Sugu

- Naised
- Mehed

Meeste aktsia-, võlakirja- ja fondi-investeeringute maht on suurem, kui keskmises portfellis.

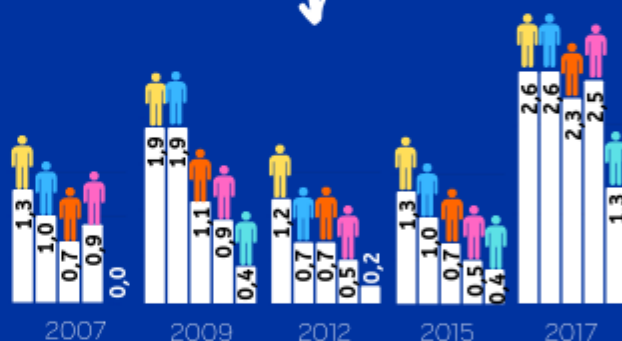
Sissetulek

Kõrgema sissetulekuga inimesed saavad suurema tõenäosusega tulu finantsinvesteeringutelt.

Vanus

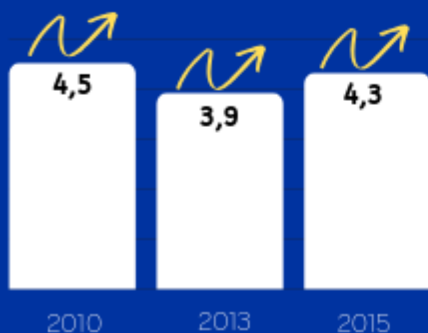
- I tulukvintil
- II tulukvintil
- III tulukvintil
- IV tulukvintil
- V tulukvintil
- 25 - 39 a
- 40 - 49 a
- 50 - 64 a
- 65 - 75 a
- 75+ a

Investeeringutest saadud tulude andmed pärinevad Eesti Sotsiaaluuringust ja Maksu- ja Tolliameti registrist.

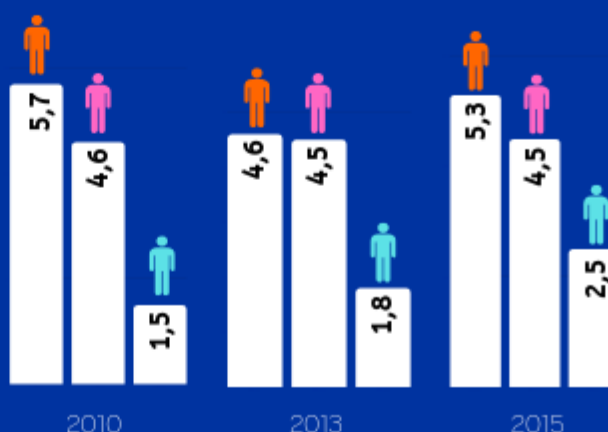
Kokku

On investeerinud aktsiatesse, fondidesse või võlakirjadesse (%)

Vanus

- 50 - 64 a
- 65 - 75 a
- 75+ a

Andmed on esitatud 50+ vanuses inimeste kohta

Andmed pärinevad SHARE küsitlustest.

Eesti elanike sissetuleku- ja varaprofiilid

Faktilaht nr 3

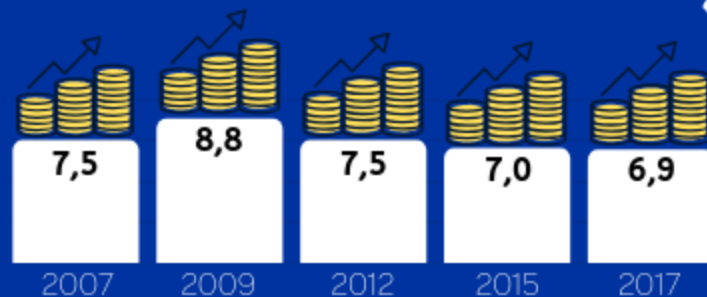
III PENSIONISAMMAS

III sambasse paigutatakse raha järjest vähem ning seda teevad pigem jõukamad ning kõrgema haridustasemega inimesed.

Kokku

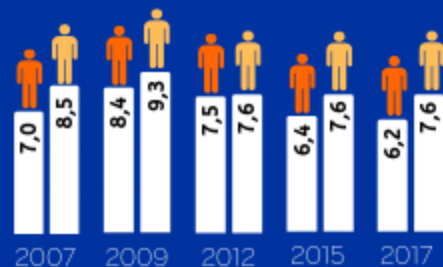
On III pensionisambasse raha paigutanud (%)

Langus 2007. a vs 2017. a

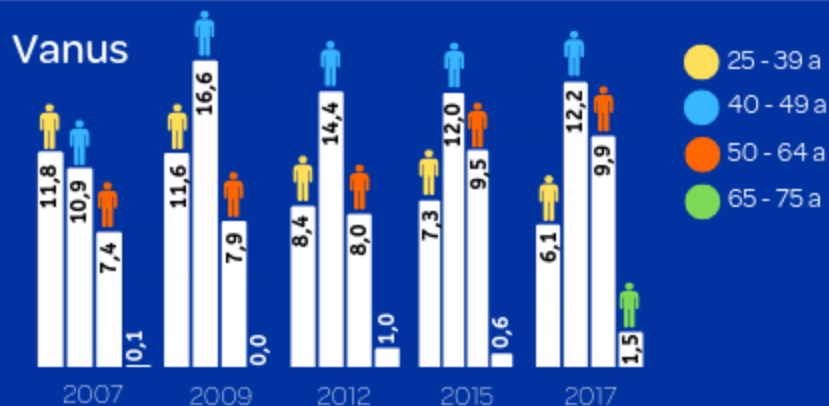
0,6
protsendipunkti

Sugu

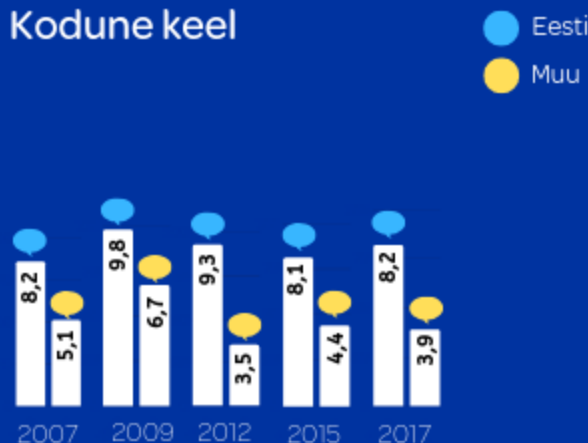

● Naised
● Mehed

Vanus

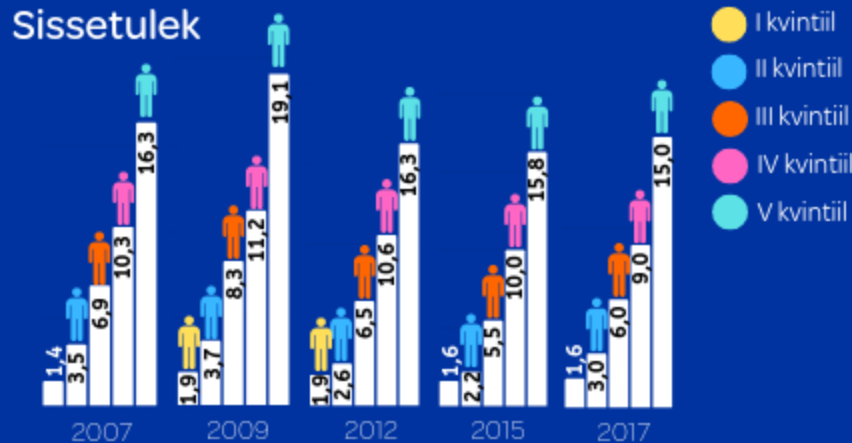

Kodune keel

● Eesti
● Muu

Sissetulek

III pensionisambasse investeringute andmed pärinevad Eesti Sotsiaaluuringust.

MUUD VARAD

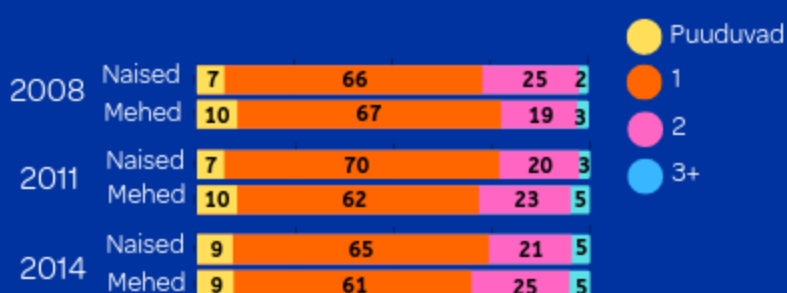
Kokku

Kinnisvaraobjektide arv peres

● Puuduvad
● 1
● 2
● 3+

Sugu

● Puuduvad
● 1
● 2
● 3+

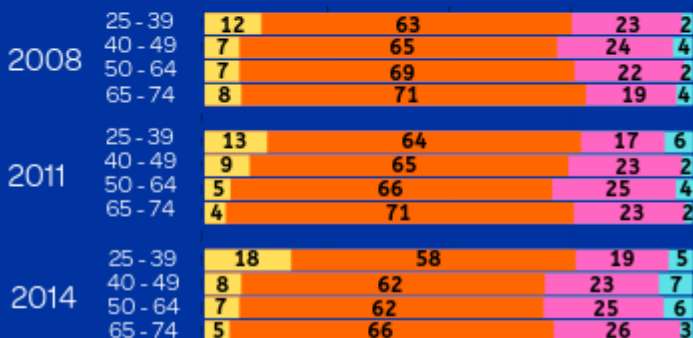
Eesti elanike sissetuleku- ja varaprofiilid

Faktilaht nr 4

MUUD VARAD

Vanus

Kinnisvaraobjektide arv peres

● Puuduvad

● 1

● 2

● 3+

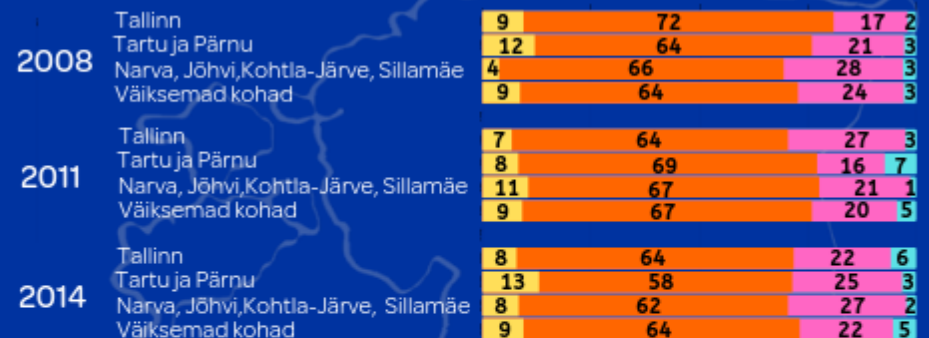
Eesti elanikel pigem on kinnisvara, kuid nooremate perede seas on aasta-aastalt enam neid, kellel pole ühtegi kinnisvaraobjekti.

Kodune keel

● Puuduvad ● 2
● 1 ● 3+

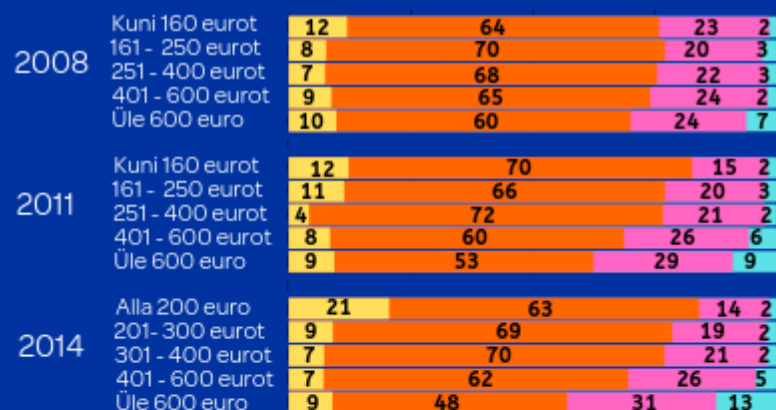
Piirkond

● Puuduvad ● 2

● 1 ● 3+

Sissetulek

● Puuduvad ● 2
● 1 ● 3+

Muude varade andmed pärinevad "Mina, Maailm, Meedia" küsitlustest, tarbimise andmed pärinevad Leibkonna eelarve uuringust.

TARBIMINE

Kokku

Tarbimine leibkonna liikme kohta kuus (eurot)

Kasv 2007. a vs 2015. a

55,7%

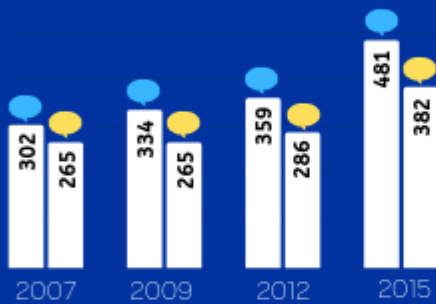
NB!
Tarbijahinna-
indeksi muutus
2007. a
vs 2015. a oli
26,6%

Tarbimiskulutusi mõjutab kõige rohkem sissetulek - selle kasvades „aidatakse“ tarbimine soovitud tasemele järele ehk sissetulekute kasvades suureneb ka tarbimine.

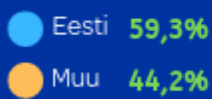
TARBIMINE

Kodune keel

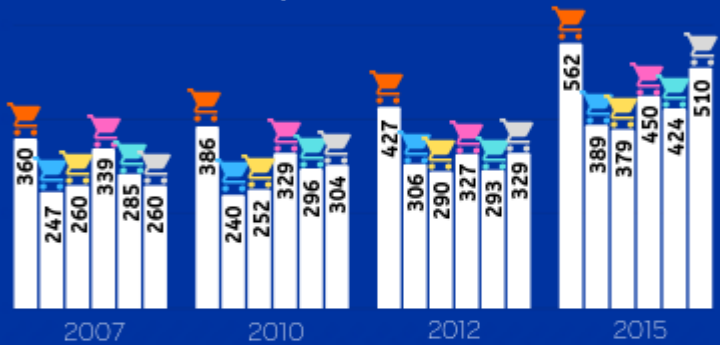
Tarbimine leibkonna liikme kohta kuus (eurot)

Kasv 2007. a vs 2015. a

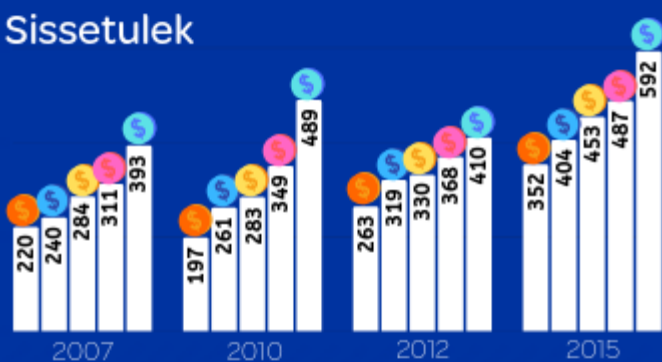
Leibkonna tüüp

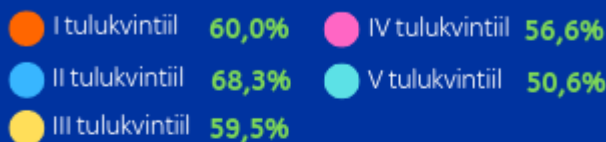
Kasv 2007. a vs 2015. a

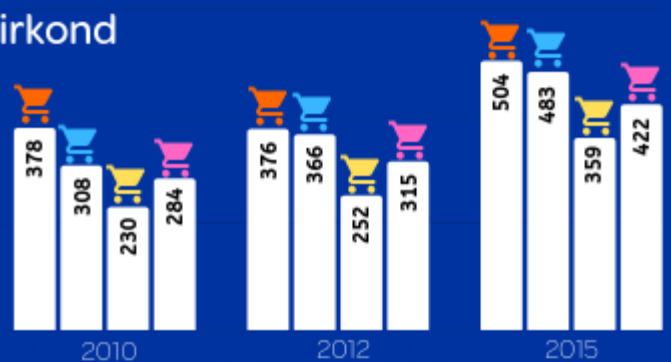
Sissetulek

Kasv 2007. a vs 2015. a

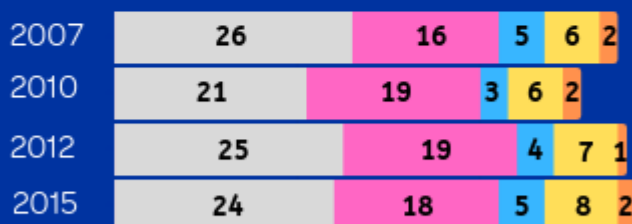
Piirkond

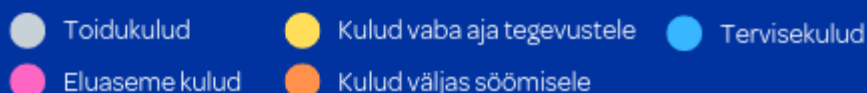
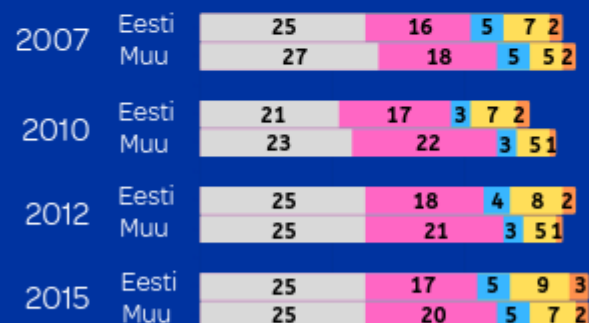
TARBIMISE STRUKTUUR

Kokku

Kulutuste osakaal sissetulekust (%)

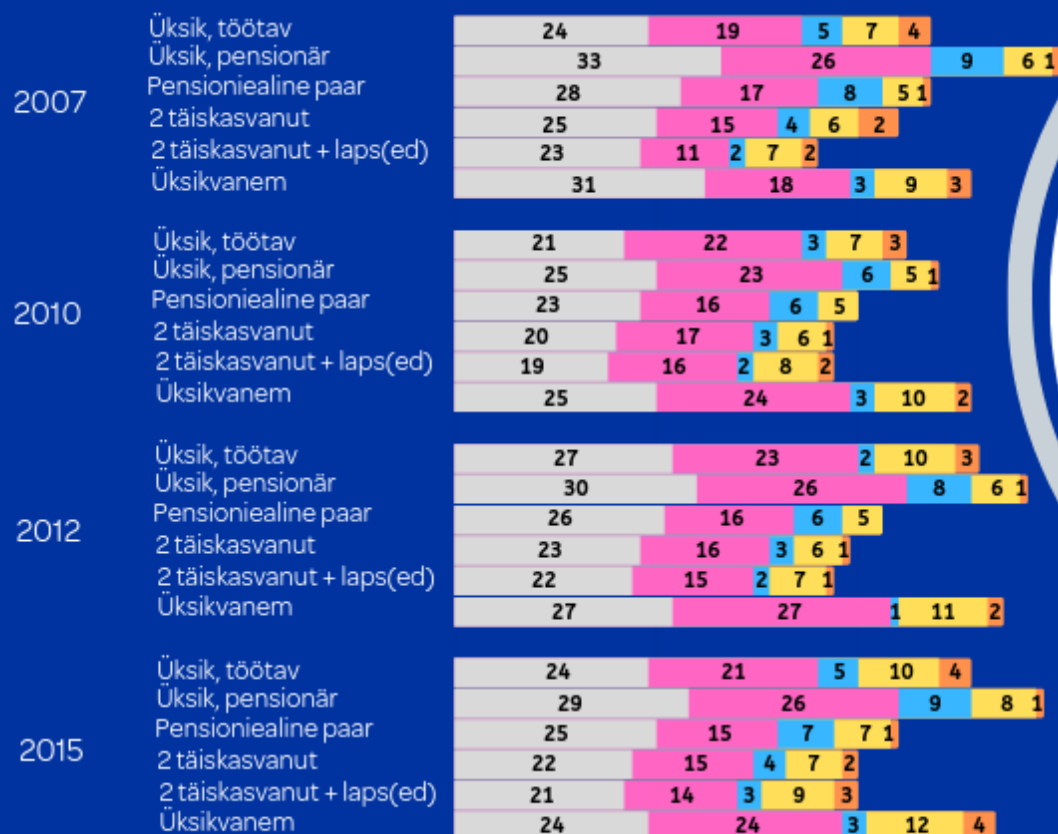
Kodune keel

TARBIMISE STRUKTUUR

Leibkonna tüüp

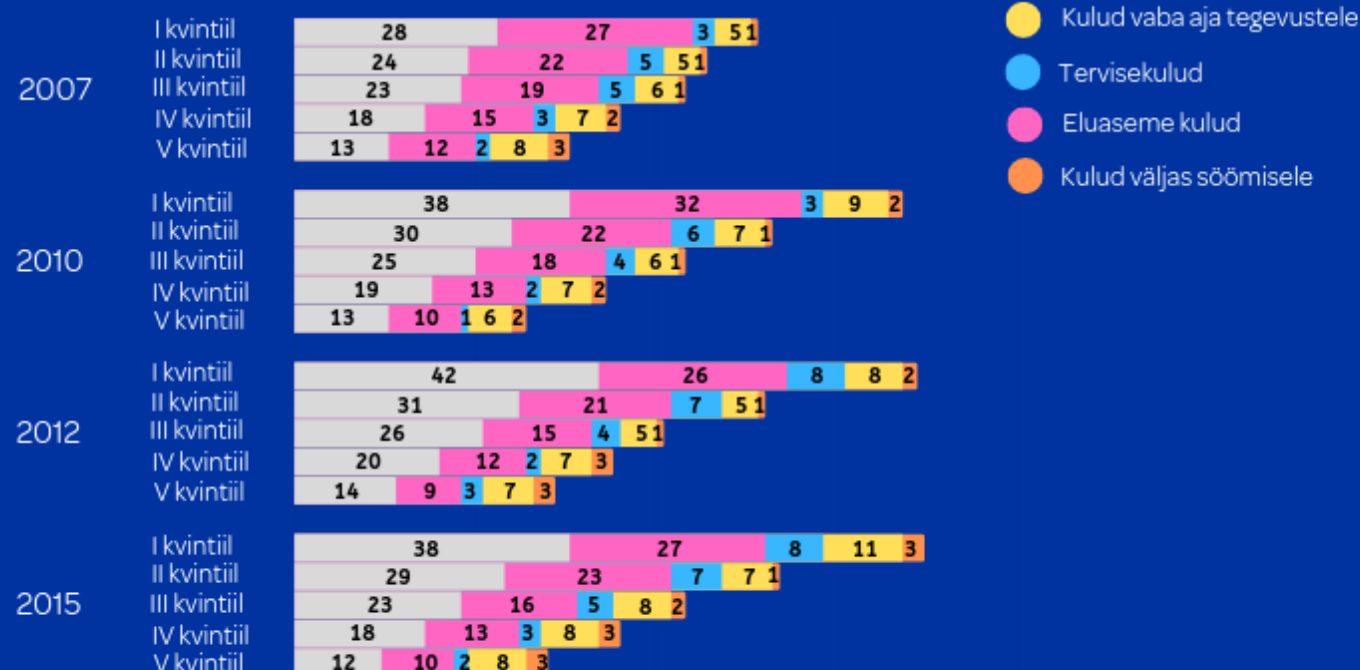
Kulutuste osakaal sissetulekust (%)

● Toidukulud ● Kulud vaba aja tegevustele ● Tervisekulud ● Eluaseme kulud ● Kulud väljas söömisele

Keerulistel aegadel vähendatakse oma toidukulusid märgatavalt, nii absoluutarvudena kui suhtena sissetulekust. Eluasemekulusid ei saa enamik inimesi keerulistel aegadel vähendada, kuid eluasemekulude juures on oluline mastaabi-efekt. Vaba aja kulutused on suurimad lastega peredes.

Sissetulek

Eesti elanike sissetuleku- ja varaprofiilid

Faktileht nr 7

SISSETULEKUTE JA TARBIMISKULUDE VAHE

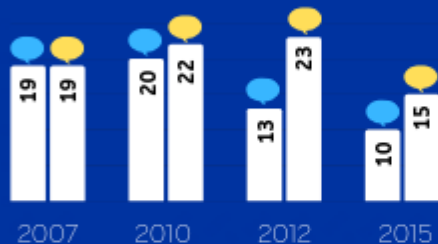
Inimestel on sissetulekust vähem kätte jäänud. Üksikvanemad elavad palgast palgani ja nende olukord on aastate jooksul kehvemaks muutunud. Üksikutel pensionäridel jääb sissetulekust sama suur osa alles, kui üksikutel töötavatel inimestel, ehkki nende sissetulek on tunduvalt väiksem.

Kokku

Sissetulekute ja tarbimiskulude vahe osakaaluna sissetulekust (%)

Kodune keel

- Eesti
- Muu

Leibkonna tüübid

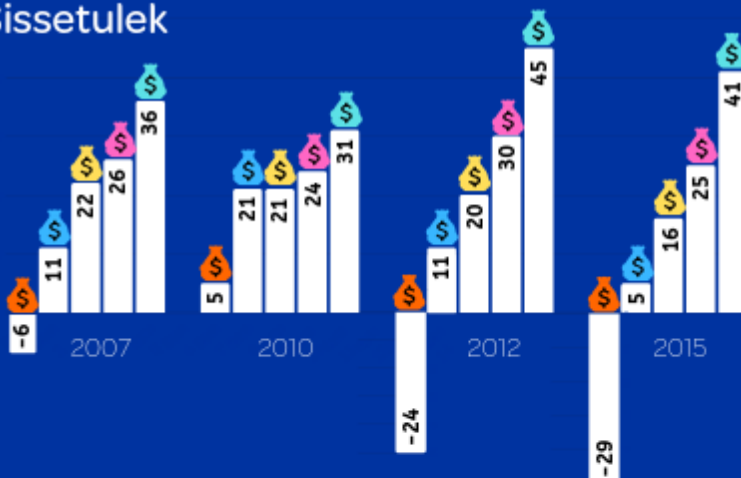
- Üksik, töötav
- Üksik, pensionär
- Pensioniealine paar
- 2 täiskasvanut
- 2 täiskasvanut + laps(ed)
- Üksikvanem

Piirkond

- Tallinn
- Tartu ja Pärnu
- Narva, Jõhvi, Kohtla-Järve, Sillamäe
- Väiksemad kohad

Sissetulek

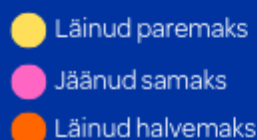
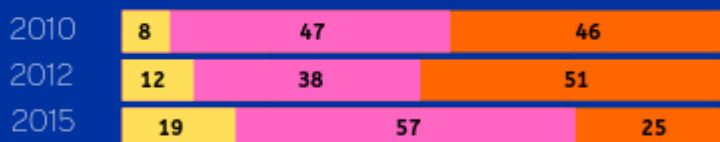

- I tulukvintil
- II tulukvintil
- III tulukvintil
- IV tulukvintil
- V tulukvintil

HINNANG TOIMETULEKULE

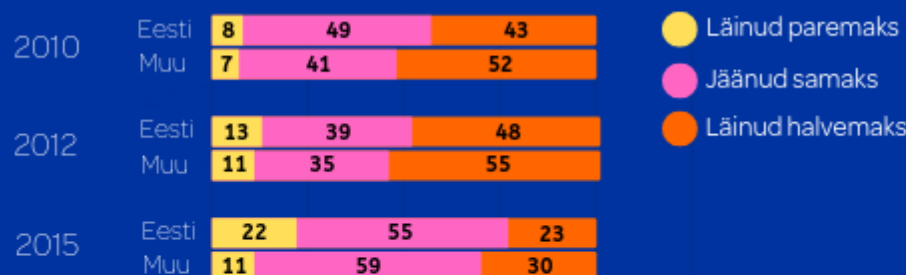
Kokku

Kuidas hindate oma toimetulekut võrreldes eelmise aastaga (%)

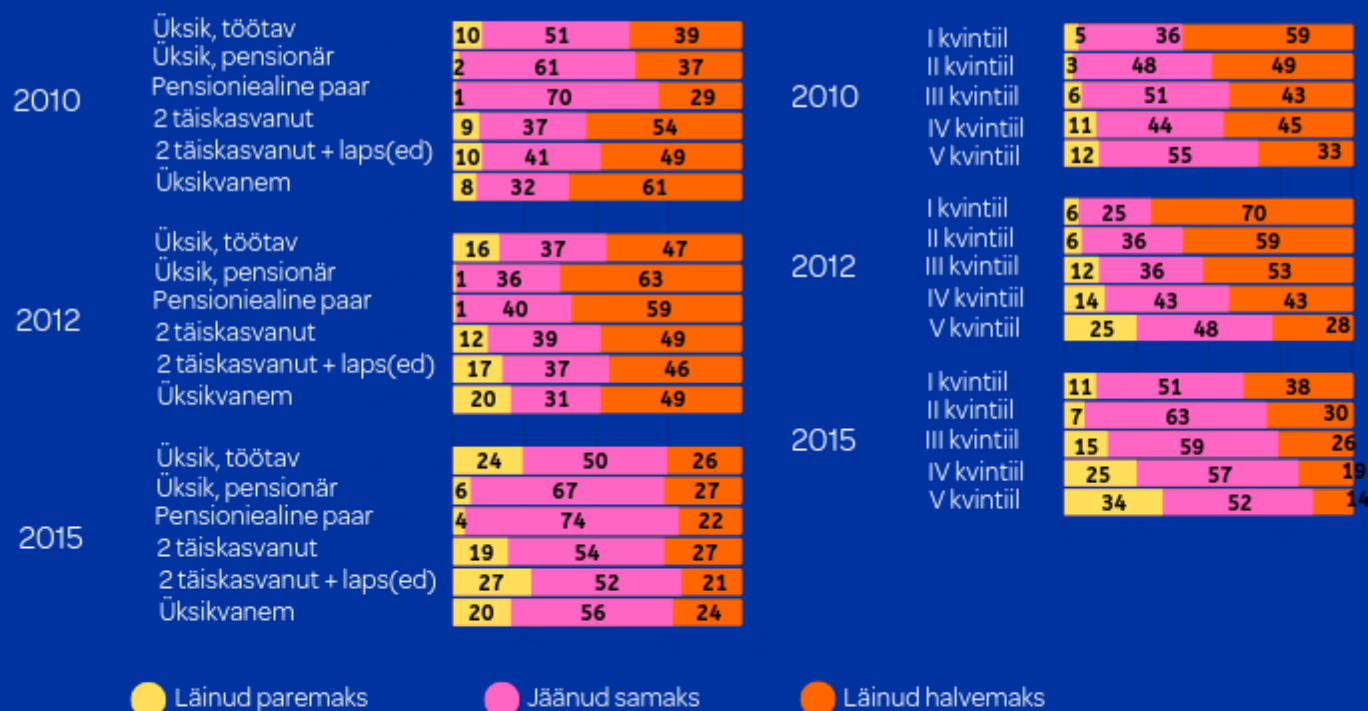

Kuigi objektiivselt on Eesti elanikel läinud elu paremaks (palk on tõusnud kiiremini, kui hinnatase), hinnatakse oma majandusliku olukorra muutumist ikkagi negatiivselt. Eriti tunnevad, et nende majanduslik olukord on muutunud halvemaks leibkonnad, kus on puudega inimesi ning raskem on ka muukeelsel elanikkonnal.

Kodune keel

Leibkonna tüüp

VAHEKOKKUVÕTE

Sissetulekud

Eesti elanike sissetulekud on kasvanud võrreldes 2007. aastaga ligi kahekordseks, kuigi vahepeal mõjutas majanduskriis pea kõikide elanike sissetulekuid. Taastumine võttis aega mitu aastat. Sissetulekud pärinevad mitmest allikast ja mitmel töökohal* töötavad pigem kõrgemate sissetulekutega inimesed – seda eelkõige põhjusel, et neil on tööturul rohkem võimalusi.

Kellel läheb sissetulekute poolest paremini, kellel halvemini?

Meeste sissetulek on kogu aja jooksul ületanud keskmise näitaja, naiste sissetulek on olnud sellest väiksem. Samas on naised oma sissetulekutega keskmisele lähemale tulnud.

Nooremate (25-39- ja 40-49-aastaste) sissetulek on olnud keskmisest suurem. 40-49-aastaste sissetulek on kasvanud kõige rohkem. Pensionieelikute ja pensionialiste sissetulek pole võrreldes keskmisega väga palju kasvanud.

Tallinna elanike sissetulek on olnud kogu aja keskmisest suurem ja see suhe pole ajas väga muutunud. Ida-Virumaa linnade elanike sissetulek on keskmisele lähemale tulnud, kuid vahe on ikka väga suur.

III taseme haridusega inimeste sissetulekud on olnud keskmisest palju suuremad, I taseme haridusega inimeste sissetulek on keskmisele lähemale liikunud.

Eesti keelt kõnelevatel inimestel on läinud sissetulekute mõttes paremini kui emakeelena teisi keeli kõnelevatel inimestel.

Varad

Eesti inimeste reaalvarast suurema osa moodustab leibkonna peamine eluase. Eestis on suhteliselt suur koduomanike osakaal. Paljudel inimestel on ka rohkem kui üks kinnisvaraobjekt, kuid sellest hoolimata on nende renditulu tagasihoidlik. Lisaks peab silmas pidama, et ääremaal on kinnisvara sageli rohkem kulu kui tulu, sest igapäevased kinnisvaraga seotud kulud on suured, müügipotentsiaal aga väike.

Finantsvarasid on üsna vähe ning nende väärtus on ka palju väiksem kui reaalvara väärtus. Leibkondadel on vähe likviidseid puhvreid⁴. Eesti meeste varade tase kokku on suurem kui Eesti naistel. Kinnisvara ja hoiuste tase on suhteliselt sarnasel tasemel, kuid meestel on märkimisväärselt rohkem vara masinates, ettevõtluses, aktsiates ning võlakirjades⁵. Mehed on naistega võrreldes sagedamini paigutanud oma vara ka III pensionisambasse.

* Siinkohal on arvestatud ka väga lühiajalist mitmel kohal töötamist, näiteks mõne koolituse läbiviimist või ajalehe artikli kirjutamist.

Kellel läheb varade poolest paremini, kellel halvemini?

Finantsvaradelt on aastate jooksul väga vähe tulu teenitud, kuid tulu saajate osakaal on kasvanud kõikides rühmades. Tulu saajate hulgas on rohkem mehi, kuigi ka finantsvaradelt tulu saavate naiste hulk on kasvanud.

Finantsvaradelt tulu teenimise tõenäosus kasvab koos sissetulekutega.

Portfelli maht (siin on arvestatud vaid 50+ vanuses inimesi) on kõikidel aastatel olnud meestel suurem kui naistel. Meeste portfelli maht on suurem kui keskmine portfelli, kuid naised on aastate jooksul keskmisele lähemale nihkunud.

III pensionisambas hoiab oma investeringuid järjest vähem inimesi. Märkimisväärselt on vähenenud 25-39-aastaste investeerimine III pensionisambasse.

Eesti elanikud on pigem kinnisvara omanikud, kuigi kinnisvara omanike hulk on veidi vähenenud. Enim on vähenenud omanike osakaal noorte (25-39-aastaste) seas. Kinnisvaraomanikest naiste osakaal on aastate jooksul kasvanud ning võrdsustunud meestega. Pensionialiste seas on kinnisvara omanikke kõige rohkem.

Tarbimine

Eestlaste tarbimiskulutused on pidevalt kasvanud. Kõige olulisem tarbimise kujundaja on sissetulek – sissetuleku kasvades suureneb ka tarbimine ning vastupidi, rasketel aegadel vähendatakse oma kulutusi nii palju, kui võimalik. Eriti on seda näha toidukulude osas. Mõned kulud on aga möödapääsmatud: eluasemekulusid ning kulutusi tervise peale on keeruline vähendada, küll aga on eluasemekulude puhul oluline mastaabiefekt ehk kui leibkonnas on mitu inimest, siis on kulud leibkonnaliikme kohta peaaegu alati madalamad, sest kõik kulutused ei ole individuaalsed (nt „võidavad“ kõik leibkonna liikmed sellest, et maja on soe, aga küttekulu enamasti väga palju sellest ei sõltu, mitu inimest korteris elab).

Kes tarbib rohkem ja kes vähem?

Eestikeelsetes leibkondades on tarbimiskulutused kasvanud rohkem kui muukeelsetes leibkondades. Muukeelsete tarbimiskulutused on keskmisest aastatega ka rohkem maha jäänud.

Enim on kasvanud üksikvanemate tarbimiskulutused, vähim kahe täiskasvanuga leibkondade kulutused. Pensionäride kulutused on olnud kõikidel aastatel keskmisest väiksemad.

Kõige rohkem on kasvanud tarbimiskulutused kahes väiksemas tulukvintiilis, mis aga ei tähenda, et nende võimalused oleks oluliselt paremaks muutunud. Neil jääb lihtsalt järjest vähem üle.

Mida kehvemal järjel on leibkond, seda suurem osakaal kogu sissetulekust kulub toidu ja eluaseme peale. Kulutuste suhe pole aastate jooksul eriti muutunud. Ka pensionärid on kõikide aastate jooksul oma sissetulekust enim kulutanud toidule.

Kulud vaba aja tegevustele ja väljas söömisele on kasvanud kõikides rühmades, eriti palju on väljas söömise kulutused kasvanud lastega leibkondades.

Kõige rohkem kulutatakse vaba aja tegevustele ja väljas söömisele Tallinnas ja vähim Ida-Virumaa linnades. Tallinnas on suuremad sissetulekud kui mujal ja mitmekesisemad võimalused vaba aja veetmiseks.

Säästmisvõime

Kõrgemasse tulukvintiili kuuluvad inimesed on sagedamini väitnud, et neil on sääste, madalamatesse tulukvintiilidesse kuuluvad harvem. Samas on oluline meeles pidada, et suurem sissetulek ei tähenda seda, et suurem summa säästetakse. Esimesena aidatakse tarbimine järele ning seejärel säästetakse ka teadlikumalt.

Kellel jääb tarbimisest raha rohkem üle ja kellel vähem?

Üksikvanematel jääb tarbimisest kõige vähem alles. Nende olukord on ka aastate jooksul palju kehvemaks muutunud.

Kõige rohkem jääb üle kahe täiskasvanuga leibkondadel (nii lastega kui ilma) ja pensioniealisel paaril, kuid neil on ülejääv summa aja jooksul vähenenud.

Tallinnas elavatel inimestel jääb sissetulekutest rohkem üle kui mujal elavatel – seda saab seletada suuremate sissetulekutega.

Enim jääb sissetulekutest üle kõige kõrgematesse tulukvintiilidesse kuuluvatel ja vähim I tulukvintiili kuuluvatel. Viimaste olukord on aastate jooksul ka märgatavalt halvemaks muutunud.

Tajutav heaolu

Objektiivsete näitajate poolest (sisstulekute kasv, mis on olnud kiirem, kui üldise hinnataseme kasv; investeringutelt tulu saamine) on Eesti elanike elu läinud paremaks. Sellegipoolest arvavad inimesed sageli, et nende majanduslik olukord on halb või halvenenud.

Kes hindavad oma majanduslikku olukorda paremaks, kes halvemaks?

Nende inimeste osakaal, kes väidavad, et nende leibkonna majanduslik olukord on kehvemaks läinud, on küll väiksemaks jäänud, kuid neid, kes leiavad, et see on paremaks läinud, on märksa vähem.

Muukeelsed elanikud tunnevad eestikeelsete elanikega võrreldes sagedamini, et neil on raske toime tulla.

Kõige negatiivsemalt hindavad oma majapidamise toimetulekut eelmise aastaga võrreldes Ida-Virumaa elanikud. Ka madalaima tulukvintiili leibkonnad tunnetavad sagedamini, et nende majanduslik olukord on kehvemaks läinud. Siiski on hinnangud ajas mõnevõrra ühtlustunud.

Nooremad (alla 50aastased) hindavad oma majanduslikku toimetulekut paremaks kui vanemaealised. Nende hinnang oma majanduslikule olukorrale on aja jooksul ka positiivsemaks muutunud.

Kahes vanemas vanuserühmas on kõige suuremate raskustega toimetulijate hulk vähenenud, kuid siiski on ülekaalus need, kelle jaoks majanduslikult toime tulemine on keeruline.

Kõige jõukamad on igal aastal hinnanud oma leibkonna toimetulekut väga heaks ning see on püsinud samal tasemel üle aastate, isegi majanduskriisi ajal.

Kõige madalamasse tulukvintiili kuuluvad inimesed tajuvad, et nende majanduslik olukord on mõnevõrra paremaks läinud.

METOODIKA LÜHIKIRJELDUS

Kirjanduse analüüs

Eesti inimeste sissetuleku- ja varaprofiilide loomisel alustasime kirjanduse ülevaatest, mõistmaks, millised on tegurid, mis kujundavad inimeste finantskäitumist. Selleks kõrvutasime tuntud majandusteaduslikku käsitlust ratsionaalselt omakasu maksimeerivast inimesest veel areneva praktikateoreetilise käsitlusega. Esimeses peitub eeldus, et inimene arvestab finantsotsuseid tehes kogu oma eluea kulutustega ja teeb tarbimis- ja säästmisotsused sellest teadmisesest lähtudes. Vastandasime seda vaadet praktikateoreetilise käsitlusega, mille lähtekoht on, et inimesed elavad võrdlemisi argist ja rutiinset ette ära korraldatud elu. Nad järgivad selle käigus ka oma isiklike soove, kuid kohandavad oma plaanid siiski sellega, mida ühiskond pakub (inimsuhted, sotsiaalsed tavad, taristu, tehnoloogia, reeglid jne).

Kirjeldav statistika

Eesti inimeste sissetulekute varade analüüsimiseks kasutasime järgnevaid andmestikke:

- Eesti Sotsiaaluuring (ESU), kuhu olid juurde seotud andmed inimeste tulude kohta MTA registrist. Tulude andmed on pärit tuludeklaratsioonidest. Kasutasime ESU ja MTA andmeid aastatest 2007-2017.
- Leibkonna eelarve uuring (LEU). Selle andmestiku põhjal hindasime Eesti inimeste tarbimiskulutusi. Kasutasime LEU andmeid aastatest 2007-2015.
- *Survey of Health, Ageing and Retirement in Europe* (SHARE). Selle andmestiku põhjal hindasime täiendavalt vanemaealiste varasid. Kasutasime SHARE andmeid aastatest 2010-2015.
- Mina. Maailm. Meedia (MEEMA), TÜ ühiskonnateaduste instituudi andmed. Nende põhjal analüüsisime mh Eesti perede kinnisvara seis. Kasutasime MEEMA andmeid aastatest 2008-2014.
- Eesti leibkondade finantskäitumise ja tarbimisharjumuste uuring (HFCS). Selle andmestiku põhjal vaatasime finantsvarasid. Kasutasime HFCSi 2013. aasta andmeid.

Selleks, et anda ülevaade, kuidas erinevatel rühmadel on aastate jooksul läinud vaatasime sissetulekuid (töine tulu, pensionite tulu, tulud finantsinvesteeringutest), muid varasid (kinnisvara), pensionisammaste olemasolu, tajutavat majanduslikku heaolu, tarbimiskulutusi ja võimalikku säästu erinevate rühmade kaupa.

Kõige olulisemad tunnused, mille järgi kirjeldavas analüüsis rühmad lõime (kui see oli võimalik), on:

- sugu (mehed ja naised);
- vanuserühm (25-39, 40-49, 40-64, 65-74, üle 75aastased);
- leibkond (üheliikmeline leibkond, rohkem kui üks liige leibkonnas);
- piirkond (ESU, LEU ja MEEMA – Tallinn; Tartu, Pärnu; Narva, Jõhvi, Sillamäe, Kohtla-Järve; väiksemad kohad. SHARE – Tallinn; Tallinna eeslinn või äärelinn; narva, Pärnu, Tartu, Kohtla-Järve; teised linnad või alevid; maapiirkond);
- hinnang tervisele (väga hea, hea; ei hea ega halb; halb või väga halb)
- hoolduskoormus (jah, ei)
- haridus (I tase – algharidus, põhiharidus, baashariduseta kutseharidus; II tase – keskharidus, kutseõpe põhihariduse baasil; III tase – kutseõpe keskhariduse baasil, kõrgharidus, magister, doktor);
- sissetulekuvintiilid;
- kodune keel (eesti, muu)

...ja tarbimise ja säästuvõime osas leibkonna kohta:

- kodune keel (eesti, muu);
- sissetulekuvintiilid;
- piirkond (Tallinn; Tartu, Pärnu; Narva, Jõhvi, Sillamäe, Kohtla-Järve; väiksemad kohad);
- puudega inimesi leibkonnas (jah, ei);
- leibkonna tüüp (üksikvanem, üksik pensionär, pensionäripaar, üksik töötav inimene, lastetu paar või muu lastetu vähemalt kahe täiskasvanuga leibkond, lastega paar või muu vähemalt kahe täiskasvanuga lastega leibkond).

Kirjeldava analüüsi käigus kontrollisime, kas erinevused rühmade vahel olid ka statistiliselt olulised. Sissetulekute väärtuste analüüsimisel jätsime välja enamasti 1% kõige väiksemaid ja suuremaid väärtusi ja tarbimise ja säästmisvõime analüüsimisel 5%.

Profiilide/prototüüpide loomine

Profiilide loomise aluseks olid erinevad aktiivsust ja huvialasid näitavad koondindeksid. Tegime klasteranalüüsi MEEMA (2005, 2011, 2014) ja ESU ja MTA ühendbaasi (2015) põhjal. Klasteranalüüsil kasutasime rühmitamiseks *k*-keskmiste (*k-means*) meetodit. ESU andmetest moodustasime kokku kuus klastrit ning MEEMA andmetest seitse. Klasterite arvu määratlemisel pidasime silmas, et saaksime võimalikult suure arvu sotsiaalseid rühmi, mis siiski üksteisest arvestatavalt eristuksid. Seejärel analüüsisime klasterite kaupa erinevaid sotsiaaldemograafilisi, finantskäitumise, tugivõrgustiku, tuleviku käsitlemise, käekäigu ja mõjutajate näitajaid. Lõplike profiilide ja prototüüpide loomisel kõrvutasime omavahel kahe andmestiku klastreid. Mõlemast klasteranalüüsist otsisime rühmi ühendavaid sarnaseid tunnuseid ja tunnuseid, mis neid üksteisest eristavad. Kui kahe analüüsi kõrvutamisel oli võimalik järeldada, et ühes analüüsis välja tulnud rühm on teises analüüsis jaotunud kahe rühma vahel, loodi ka lõplike profiilide loetellu täiendav rühma kirjeldus. Kui mõned rühmad paistsid väga sarnased, siis me ka ühendasime need. Sellisel moel saime kokku üheksa sotsiaalset rühma.

Aruandes oleme kirjeldanud üldisi tunnuseid, mille põhjal rühmad kujundati. Seejärel anname ülevaate nendest tunnustest, mis iga rühma eraldi iseloomustavad. Iga rühma illustreerimiseks oleme loonud ka ühe prototüübi kirjelduse. Selle lugu aitab mõista, millisesse konteksti asetab see sotsiaalne rühm vajaduse pensioniks kõrvale panna.

KIRJANDUSE ANALÜÜSI KOKKUVÕTE

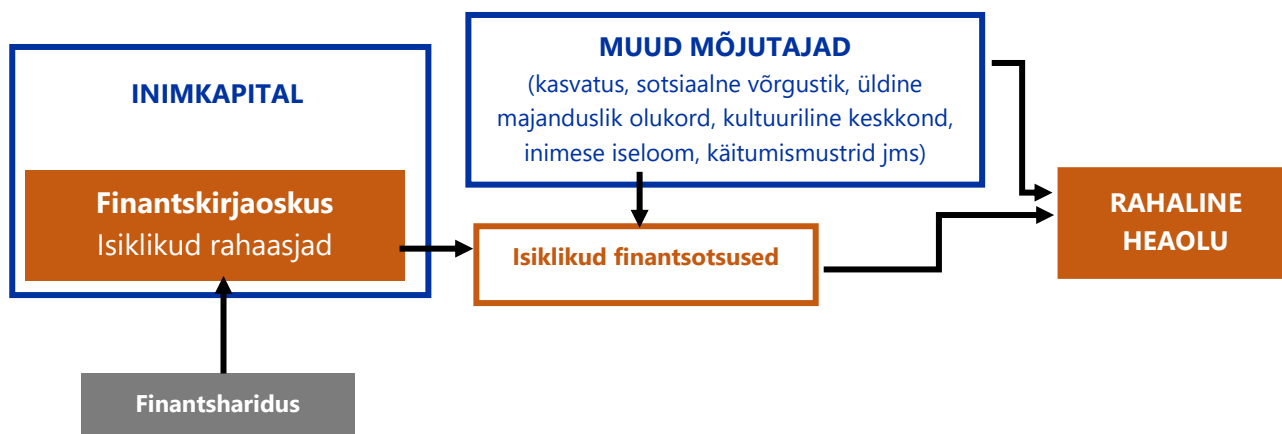
Mõtestamaks sotsiaalsete rühmade vara- ja sissetulekuprofiilide tähendust vanaduspõlve planeerimisel, tuleb analüüsida nende rühmade seniseid tegutsemisviise tuleviku kindlustamisel ja reaktsioone proovikividele, mida ühiskonna muutused nende teele veeretavad.

Ühiskonna proovikivid tähendavad näiteks seda, et:

- nooremate inimeste koormised kasvavad, sest juba kahekümne aasta pärast on Eestis kahe ülalpeetava kohta vaid kolm tööelist. Ka vanem generatsioon peab oma sissetulekute eest võtma suurema vastutuse⁶.
- kasvab vajadus langetada individuaalseid otsuseid vanaduspõlve kindlustamisel. See eeldab tahet ja võimet töödelda mahukat ja keerukat teavet, aga ka usaldust vanaduspõlve kindlustavate finants- ja riiklike institutsioonide vastu⁷.
- tööandja ja riigi tavapärase roll vanaduspõlve säästude (näiteks II samba sissemaksete) kogujana väheneb, sest inimeste võimalused tulu teenida muutuvad töö ja sissetuleku teenimise vormide, aga ka tehnoloogia arengute tõttu⁸.
- enne vanaduspuhkusele siirdumist tuleb inimestel mitu korda ümber õppida, et sobituda tööturu muutuvate vajadustega. Tööl tuleb käia kõrges eas ja vastupidi, vahel on mõistlik võtta vaba aasta oma viljakamal eluperioodil. See kõik kasvatab inimese individuaalseid riske⁹.

Kahtlemata ei kasva ainult riskid. Samaaegselt kasvab ühiskondlik tähelepanu vanaduspõlvele: arenevad uued teenused ja kaubad, mis toetavad vanaduspõlves tärkavaid huvisid, aga ka hakkamasaamist siis, kui füüsiline keha või vaimne ärksus alla andma hakkab¹⁰.

Meie loodud varaprofiilide andmete tõlgendamisel tuleb aga olla ettevaatlik sellega, mida neist välja lugeda, et mitte teha ebakohaseid järeldusi. Pakume varaprofiilide tõlgendusruumiks välja kaks käsitlust, mis on mõneti vastandlikul seisukohal selles, mis on inimeste jaoks sääst, kuidas nad säästavad ja kuidas neid toetada pensionipõlveks valmistumisel. Esimene neist on üks paljudele tuttav majandusteaduslik käsitlus, mis lähtub eeldusest, et inimese rahalise heaoluni viib finantsharidus ja selle tarkustele toetuvad teadlikud otsused, kusjuures muud mõjutajad (vt joonis 1) jäävad tagaplaanile¹¹. Selle käsitluse vastukaaluks on arenemas praktikateooriatest lähtuvad raha- ja tarbimiskäsitlused, mis on vastupidiselt majandusteaduslikule käsitlusele võtnud lähtekohaks just nende „muud mõjutajad“, mille raamidesse on asetatud inimese argielu¹². Need käsitlused leiavad, et sääst ja raha on inimese elus hoopis võrdlemisi vähe teadvustatud vahendi või planeerimata tagajärje rollis. Ülevaate nende käsitluste erinevustest leiab tabelist 1. Varaprofiilide analüüsil arendame dialoogi mõlema vaatega inimeste finantskäitumisele, et näidata, milline on nende käsitluste seletusväli ja ühisosa.

Joonis 1. Seosed inimese inimkapitali, finantskirjaoskuse, finantshariduse, isiklike finantsotsuste ja rahalise heaolu vahel.
Allikas: Houston (2010)

Tabel 1. Säästmise motivatsioon erinevate käsitluste järgi

Ratsionaalselt oma hüve kasvatav tarbija	NÄIDE	NÄIDE	(Eluviisi) rutiine järgiv, harjumuslik tarbija
säästmine on sihipärane tegevus, teadlik otsus säästa	Meeli tahab vanaduspõlves reisida, ta paneb kirja plaani, kuidas just nii palju kokku saada.	Meeli ostab korteri, sest see on üürimisest soodsam. Ta avastab hiljem, et saab seda reise ajal välja üürida.	säästmine 'juhtub' argiste tegevuste tagajärjel, kõrvalmõjuna
säästmise põhjuseks on sisemine sund	Rahanumbri kasvu jälgimine pakub Jaanusele rahuldust.	Kodulaenu võttes seati Jaanusele kohustus koguda mustadeks päevadeks.	sääst eeldab, et välised tegurid toetavad, sunnivad
raha säästetakse, et siluda kulutuste muutusi üle elukaare	Mari töötab USAs, kus ülikooli õppetasad on kõrged. Ta hakkab lapse hariduseks raha koguma lapse sünnist alates.	Mari ostab arvuti, sest vana läks katki. Ta ei saa muidu ligi lapse e-koolile ega teenida elatist.	raha säästetakse asjadeks, mis on selles ajahetkes sotsiaalselt ihaldusväärsed või vajalikud (sh elukaarest tingitult)
sääst sõltub tarbimiskulude profiilist (läbimõeldud versus ebamõistlikud valikud)	Joonas kulutab tarbetutele asjadele – meelelahutusele, mängudele, pidudele.	Joonase sõpruskond käib pidudel ja mängib arvutis. Joonas ei taha kõrvale jääda, tal pole teisi sõpru.	tarbimine on praktiliste vajaduste ja elustiilivalikute tagajärg, sellest tuleneb, mis on mõistlik ja mis ebamõistlik
säästetakse see, mis jääb kuludest üle	Terje kannab kuu lõpus üle jäänud summa säästukontole.	Terje tervis ei võimalda enam käia kultuuriüritustel, nüüd piirub ta tubaste tegevustega ning raha jääb seetõttu natuke üle.	sääst tekib, kui inimese praktilised vajadused vähenevad või on kaetud teisel moel
sissetuleku suurus määratleb säästuvõime	Oskari palk kasvas, ta mõtleb, mida uut ja ägedat selle eest osta.	Oskar lükkab telefoni ostu edasi, sest sellel kuul on vaja esmalt osta uus ka lapsele.	sissetulek raamistab inimese vajadused, kuid ei tingi neid
sääst on finantsmaailmas mõistetav, finantsiliselt mõõdetav tegevus	Kertu jälgib fondi kogunenud raha ja mõtleb seejuures vanaduspõlvele.	Kertu toetab õelast ja pärandab talle oma metsa. Õelaps võtab ta vanaduspõlves enda juurde.	kindlustunnet tuleviku suhtes saab tagada ka materiaalsete esemete, kokkulepete ja oskustega
sääst on universaalne, lihtsalt mõõdetav nähtus	Tõnu säästab, sest tal on kogumiskonto.	Tõnu õpib põllutöö kõrvalt programmeerimist, sest vanaduspõlves ta ei jaks enam füüsilist tööd teha.	sääst on individuaalne, oma sotsiaalses kontekstis mõistetav nähtus
sääst on õpetatav finantskirjaoskuse kursuste raames	Siim sai palka juurde ja läks kursustele, et saada selgust, kuidas seda targalt kõrvale panna.	Siimule on alati meeldinud raha koguda ja investeerida. Ta läheb kursustele, et saada juurde uusi nippe.	finantskirjaoskuste kursuste teadmisi kasutab inimrühm, mille eluprojekt on sääst
sääst ja rahatarkus on inimese teadlik, individuaalne tegevus	Martin kahtleb, kas tema teine pensionisammas on ikka tark mõte. Ta võtaks raha välja, et kasvatada seda paremal moel.	Martin säilitab teist sammast, sest tema lähikonnas on see kõigil, järelikult on see usaldusväärne.	sääst on kultuur, eluviis ja kollektiivne tegevus (rahast ei räägita; võlg on võõra oma; kogu elamusi, mitte asju)
sääst sõltub raha kättesaadavusest, transaktsioonikuludest	Johanna tahaks investeerida korterisse, kuid ei saa kokku sissemakse summat.	Johannale pakutakse osakut kinnisvaraarenduses, kuid ta ütleb ära, sest kellelgi tema lähikondsetest pole sellega kogemusi.	sääst sõltub säästmisviiside institutsionaliseeritusest (üldkehtivus, arusaadavus, usaldus, kogemus, möödapääsmatus)

Ratsionaalselt oma hüve kasvatav tarbija	NÄIDE	NÄIDE	(Eluviisi) rutiine järgiv, harjumuslik tarbija
riigi poliitika on universaalne, eeldades, et inimeste motivatsioon on ühetaoline või selleks kujundatav	Siimule, Kertule ja Oskarile saadetakse teabevoldik, et nad mõtleksid rohkem raha planeerimisele.	Oskar on töötu. Tema toimetuleku probleeme aitab lahendada Töötukassa juhtumikorraldaja.	riigi poliitika võtab arvesse, et inimrühmad toimivadki erinevalt
säästu edendamiseks tuleb inimesi survestada raha koguma	Oskari juhtumikorraldaja soovib tal hooajatöödest saadud sissetulekuist kõrvale panna.	Oskari juhtumikorraldaja suunab ta võlanõustaja juurde, arutab temaga läbi, mis on tema ümberõppe võimalused ja kuidas muuta eluviise tervislikumaks.	säästu edendamiseks tuleb tegeleda iga sotsiaalse rühma elupraktikatega terviklikult

RÜHMAD

Rühmade moodustamine

Varaprofiilide moodustamise aluseks võtsime seekord praktikateoreetilise käsitluse, et rikastada samal teemal tehtud uuringute maastikku uute lähtekohtade ja sissevaadetega. Selles käsitluse järgi on vanaduspõlveks säästmise kõige otsustavam tegur inimese tegevus kui selline. Kui inimene osaleb mõnes tegevuses, siis näitab see seda, 1. et tal on selleks vajalikud oskused (sh on väga tähtsad mikroharjumused) ja ressursid, 2. et ta oskab arvestada ja järgida sellele tegevusele esitatavaid ühiskondlikke nõudeid (nt pidada kinni laenu võtmisega kaasnevatest reeglitest, arvestada lähedaste vajadustega, tegutseda õiguspäraselt) ja 3. et tal on mingid sooritatavat tegevust toetavad uskumused või veendumused (nt „mets on kindel investering“, „laen on võõra oma“ vm), mis hoiavad teda seda tegevust jätkamas¹³. Praktikateooriate järgi moodustub inimeste tegevustest ehk praktikatest mustristik. Uutel tulijatel aitab eelkäijate kursil püsida eeskujude muster, kuid lisaks vanematelt õppimisele lisavad noored sellesse mustrisse ka uusi löimi. Nii kujunevad inimeste säästuharjumused välja selle põhjal, mida on kogu aeg tehtud ja kui palju uustulnukad katsetada julgevad, mitte niivõrd selle põhjal, mida inimesed ise teha tahaksid.

Varaprofiilide moodustamiseks otsisime andmestikest selliseid tegevusi, millesse oleks lõimitud tarbimisotsuseid (st me ei vaadelnud tarbimiskulutusi). Meie analüüsi eeldus on, et säästuotsused on sarnased tarbimisotsustele. Tarbimine ei ole inimese tegevuse siht, vaid vahend või komponent nendes tegevustes, mis aitavad rahuldada vajadusi sotsiaalse elu, turvatunde, peavarju ja kõhutäie järele. Seega võib ka sääst väljenduda eri tüüpi tegevustes, mida sooritatakse, pidades silmas muid eesmärke kui sääst.

Andmeid selliste tegevuste kohta, mida on võimalik ajas kõrvutada mitme kordusküsitluse lõikes, leidsime ESU ja MEEMA andmestikest. Et tarbimine võib väljenduda eri tegevustes eri moel, püüdsime analüüsi kaasata võimalikult mitmekesiseid tegevusi. Arvestatavateks tegevusteks pidasime **hobide või harrastustega tegelemist**, sest see näitab inimese enesejuhtimise ja individuaalsete otsuste langetamise võimet. Hobide ja harrastustega kaasneb tavaliselt ka sihipärane meedia tarbimine, suhtlusvõrgustiku arendamine, kulutused kooskäimistele ja harrastuseks vajalikele esemetele, enese arendamine ja koolitamine, ekspertidega suhtlemine ja iseenda talletatud kogemuste teistele edasiandmine (sh ka tulubaas). Et harrastused pingestavad inimese aja- ja rahabilanssi, kasvatab see ka oskusi raha tulemuslikumalt kasutada. **Sotsiaalsetest ja kultuurilistest sündmustest osavõtt, meediatarbimine ja reisimine** kasvatab oskusi oma eelarvest neile tegevustele raha leida, aga ka teemaderingi, milles inimesel tuleb orienteeruda ja oma arvamusi kujundada, kokkupuuteid inimestega, kelle tegevusest eeskujut võtta. **Konsumerism** näitab inimese oskust teha individuaalseid tarbimisvalikuid ja neid eelarvestada, ka oskust eelistada mõnda kvaliteeti teisele. Ühes andmestikus (ESUs) lisasime rühmitusele ka andmed **ühiskondliku aktiivsuse kohta** – need näitavad inimese võimet pühenduda kiireid tulemusi mitte pakkuvatele tegevustele, investeerida oma aega ja raha kaugematesse ja abstraktsematesse sihtidesse, asjaajamisoskusi (mida läheb vaja ka investeerimisel), kaitsta oma õigusi ja tulla toime keerukate olukordade lahendamiseks, mis võivad tekkida huvide või ideoloogiate põrkumisest ühingu tegevuses. Teises andmestikus (MEEMAs) jätsime ühiskondliku aktiivsuse näitajad lisamata ja kasutasime hoopis näitajat, mis väljendab inimese võimet töökeskkonnas otsustada ja teisi inimesi juhtida. **Töölased juhtimispraktikad** on mõneti sarnased neile, mida läheb vaja ühiskondlikes tegevustes, kuid neis on rohkem esil inimese võime kasvatada ka oma isiklikku tulubaasi (ühiskondlik tegevus on sagedamini kulu). Olgu öeldud, et need kaks viimati nimetatud näitajat toimivad sotsiaalseis analüüsidest võrdlemisi sarnaselt.

ESU andmestiku põhjal moodustasime neli tegevusindeksit, millest omakorda lõime kuus sotsiaalset rühma. Neli tegevustepõhist liitnunnust olid:

1. Kultuurisündmustel osalemine (teater, kontsert, muuseum, spordiüritus) – kokku 4 punkti

2. Hobi või harrastusega tegelemine (kaunid kunstid, trenn või mõni muu harrastus) – kokku 2 punkti
3. Lähikondsetega suhtlemine (suhtlemise sagedus ja väljas söömine-joomine nendega) – kokku 7 punkti
4. Ühiskondlik aktiivsus (osalemine organiseerimata vabatahtlikus tegevuses, osalemine organiseeritud vabatahtlikus tegevuses, poliitiliselt aktiivne) – kokku 3 punkti

MEEMA andmestikust leidsime piisavalt tunnuseid, et teha seitse tegevusindeksit, mille baasil kujundasime seitse sotsiaalset rühma. Need tunnused olid:

1. Reisisihtkohtade mitmekesisus (reisid 21 sihtpiirkonda üle ilma) – kokku 21 punkti
2. Kultuuriosalus (teatrilavastuste, kontsertide, kino ja näituste külastamine, kultuurilistes harrastustes osalemine) – 12 punkti
3. Suurüritustel osalemine (laulu- ja tantsupidude, vabaõhuetenduste, rahvapiduse ja laatade, spordiürituste külastamine) – kokku 8 punkti
4. Konsumerism (rõivastuses, kodukujunduses ja kosmeetikas kindla brändi või stiili järgimine, kehateenuste tarbimine) – kokku 8 punkti
5. Sotsiaalne elu (sõprade ja tuttavatega väljas käimine, pidutsemine, kohviku või restorani külastamine) – kokku 6 punkti
6. Töölane enese ja teiste juhtimine (igapäevatöö osaks on avalik esinemine, uute ideede otsing ja loovtegevused, majanduslikud arvestused, teiste inimeste tegevuse korraldamine, juhtimis- ja investeerimisotsuste tegemine, konfliktide lahendamine) – kokku 6 punkti
7. Kommunikatsioonivahendite mitmekülgus (teler, raadio, muusikakeskus, nutitelefon, sülearvuti, skanner jne – 17 erinevat vahendit suhtluseks välisilmaga) – kokku 17 punkti

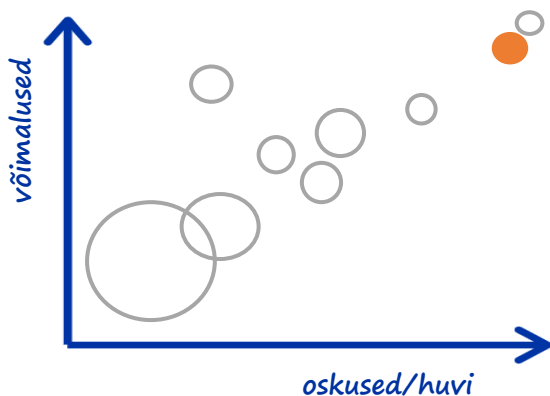
Järgnevalt asusime saadud rühmitusi lähemalt uurima. Vaatasime, kuidas on need rühmad läbi uuringute muutunud ja kuidas jaotuvad nende vahel inimesed sotsiaaldemograafiliste tunnuste alusel. Seejärel uurisime, mis on nende rühmade olulisemad ressursid ja kapitalid (sh mittefinantsilised ja mittemateriaalsed), säästmispraktikad ja säästu toetavad tegurid (nt tuttavate võrgustikud, eeskujudena käsitletavad inimrühmad jm). Kõige viimaks vaatasime andmeid, mis aitaksid mõista nende rühmade valmisolekut ületada ühiskonna muutustega kaasnevaid proovikivisid – võimet ja harjumust oma tarbimiskulutusi analüüsida ja planeerida, inimestega ühendust võtta ja mõtteid vahetada, maailmas toimuvaga kursis olla, ümber õppida, tulevikku vaadata ja selleks valmistuda, kokkupuuteid muutustega ja nendest saadud õppetunde. Samuti analüüsisime loodud rühmade meelelaadi: usaldust maailma ja ühiskondlike institutsioonide vastu, ellusuhtumist (nt optimistlik või allaheitlik maailmavaade), aga ka valmisolekut ise oma muresid lahendada (vs riigile lootma jääda).

Rühmade analüüsi järel lõime neile vastavad prototüübid. Et rühmad on statistiline üldistus, koostasime ka prototüübid mitme sarnaste omadustega inimese põhjal, keda oleme varasemate sotsiaaluuringute käigus kohanud. Prototüüpidele antud nimed ei pärine prototüüpe inspireerinud inimestelt. Prototüüpide mõte on aidata uuringu lugejal end nende eluviisi ja tegutsemise põhjustesse sisse elada, et mõista, millised vanaduspõlveks kindlustamise viisid võivad neile sobilikuks osutada.

MITMEKÜLGSELT AKTIIVSED

Mitmekülgsealt aktiivsete rühm on väga väike. Need on inimesed, kes tunnevad suurt huvi praktiliselt kõige vastu. Näiteks nad käivad tihti teatris, kinos, kontserdil, näitustel või spordiüritustel. Kui toimub mõni festival, vabaõhuetendus, laulupidu või spordivõistlus, on nemadki pealtnähtavate seas. Neil on hobid ja harrastused – nad teevad sporti, tegelevad kaunite kunstidega –, aga neil on ka terve rida ühiskondlikke kohustusi. Mitmekülgsealt aktiivsed löövad kaasa vabatahtlikus tegevuses, on võtnud vedada vabaühendusi ja juhivad ka poliitiliste tähelepanu sellele, millele vaja. Kui mitmekülgsealt aktiivsetel on puhkus, siis sisustavad nad ka selle meisterlikult. Suure töökoormusega veedavad nad puhkuse kaugetesse ja eksootilistesse sihtkohtadesse reisides, maakodus meisterdades, aga ka tööd tehes. Kuna võõrkeeled on suus, viib töö neid tihti üle piiri, kus ootamas töö- ja ärisidemeid.

Mitmekülgsealt aktiivsed on üsna teadlikud tarbijad: nende vajadused toodete ja teenuste järele on küll kõige mitmekülgsemad, kuid nende ostuotsused on enamasti mitut pidi vaagitud. Ostukorvi peab jõudma võimalikult heade omaduste ja hinnaga asi, veel parem – enda tehtud. Hinnatõus ja majanduslangus ohustab seda rühma vähe. Neid riske vähendavad võrdlemisi suur sissetulek, sage tulevikule mõtlemine ja selleks kindlustumine. Mitmekülgsealt aktiivsete võime raskuseid ületada ei sõltu samas rahakapitalist, vaid tihedatest sidemetest tööturul ja kodanikuühiskonnas, toetavast sõpruskonnast. Raskematel hetkedel on neil võimalik teiste abile loota, mistõttu nad saavad hakkama sellega, mida elu nende teele veeretab. Nad on muudatustele avatud ja nad juhivad neid ise. Neil on tegevusplaan ka raskemateks aegadeks ja keerulistest olukordadest tulevad nad tugevamana välja. Vahel nad mõtlevad, et hea oleks võtta töölt vaba aasta, et leida mahti tegeleda oma huvialade ja projektidega.

Kes on mitmekülgsealt aktiivsed?

- Mitmekülgsealt aktiivsete seas on pisut **rohkem naisi**.
- Vanuse poolest on enim **noori (25–39-aastaseid)** ning keskealisi. Pensioniealisi on selles rühmas küll vähe, aga vanemaealiste osakaal on kasvanud – nooremate rühmade aktiivsus on nendega vananedes kaasa kandunud.
- Koduse keelena kõneldakse pigem **eesti keelt**.
- Nende seas on kõige rohkem kõrgharidusega inimesi.
- Nad elavad sagedamini **Tallinnas, Tartus** või **Pärnus**.
- Mitmekülgsealt aktiivsed on tüüpiliselt abielus või vabaabielus, nad elavad harva üksi.
- **Sissetulekutelt** kuuluvad nad **jõukamate** hulka.
- Nad tunnevad huvi **majandusteemade** vastu, on sagedamini saanud **tulu finantsinvesteeringutest**, ostnud **aktsiaid** või soetanud **fonde**.
- Võrreldes mõne teise rühmaga on nad **sagedamini ise II pensionisambaga** liitunud või paigutanud oma raha **III sambasse**.
- Neil on **kinnisvara** ja nende peamine eluase kuulub tüüpiliselt nende perekonnale.
- Neil on **laenukoormus**, sest eluaseme soetamiseks olnud läinud vaja pankade abi.
- Nad on püüdnud end võrreldes teiste rühmadega **sagedamini vanaduspõlveks kindlustada**.
- Oma majanduslikku toimetulekut hindavad nad pigem **heaks** ning vajadusel saavad nad vajaliku **summa** (400 eurot) kas **ise** või **kellegi teiste abiga kokku**.

Teele lugu

Teele on 33-aastane naisterahvas, kes elab Tartus. Teele elab praegu üksi, kuid tal on kaaslane, kellega plaanib mõne aja pärast kokku kolida. Ta töötab rahvusvahelises turundusagentuuris projektijuhina, viibides sageli välismaal. Põhitöö kõrvalt tegutseb ta ka pisikeses graafilise disaini ettevõttes, mille ta lõi kahe sõbraga, kellega teda ühendab kirk kunsti ja disaini vastu. Teele peab vaikselt plaani, palgatöölt lahkuda ja enda ettevõttesse rohkem panustada – sellel läheb tegelikult hästi, kliente on palju.

Teele päevad on tihedad ja mööduvad marsruudil töö-töö-trenn-kodu. Sinna sekka kohvipausid kavaleriga, ostutretid sõpradega, visiidid kinno-teatrisse. Seltsielu kõrvalt käib ta abiks koerte varjupaigas. Teele tunneb aktiivselt huvi maailmas toimuva vastu, seepärast on ta teinud ka teadliku otsuse loobuda loomsest toidust ja hallata Facebook'is veganite gruppi. Turundusoskustega panustab ta ka loomaõiguslaste poliitilisse tegevusse, aidates võita poliitikute ja ettevõtete tähelepanu loomade kannatustele.

Tuleviku suhtes on ta optimistlik – tal on magistrikraad, põhitöö kõrval oma ettevõtte, palju sõpru ja tugev perekond, kellele toetuda. Teele üürib välja ka oma vana kodu, mis vabanes, kui ta vanemad maal oma maja valmis said. Sellest ta loobuda ei kavatse, sest ülikoolilinnas on üüriturg väga heas seisus. Too üürikorter ongi Teele ainus investering. Sellega pole ka erilist tüli, kuna üürihinnad on olnud siiani viisakad ja igal kuul üürimakse kenasti ära tasunud. Investeerimise peale Teele praegu ei mõtle, sest ta soovib panustada oma ettevõttesse ning loodab varsti ka pere luua.

Probleemid mitmekülgset aktiivseteni jõudmisel ja võimalikud lahendused

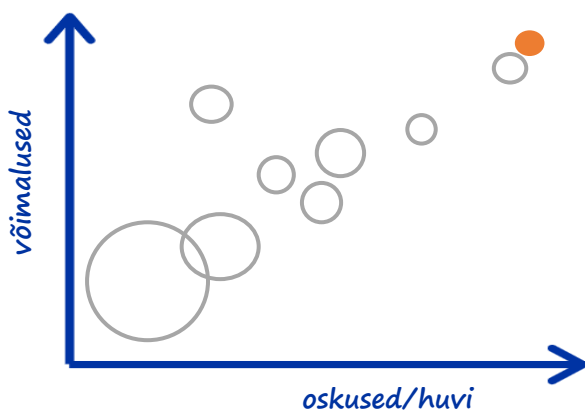
Et Teele mõtleb aktiivselt tulevikule, on ta valmis kaasa mõtlema ka pensionipõlve küsimuses. Selleks tuleb valida soodne hetk, sest Teele tähelepanule on suur konkurents. Ta usaldab säästmiseks loodud lahendusi ja kiidab need heaks, tundes huvi ka päris uute säästmisvõimaluste vastu. Samas ei ole ta oma elukaarel etapis, kus ta tunneks, et õige hetk investeerida oleks käes. Tema soov on asuda kodu looma ja ettevõtet arendama. Teele jaoks on ka need sammud tuleviku kindlustamiseks vajalikud. Säästmislahendus peab olema Teele teiste plaanidega kooskõlas. Kui teise sambaga liitus ta solidaarsusest, siis iseseisev investeerimine peab sobima tema põhimõtete (nt kliimasoojenemise vastane võitlus) ja väljavaadetega (aktiivne vanaduspõlv, vabadus võtta vabu aastaid ka enne traditsioonilist pensioniiga). Teele vajab, et ta saaks valida mitmekesiste säästmislahenduste seast, mida ta saaks vajadusel ka ise käsutada.

TÖÖRABAJAD

Töörabajate rühm on väga väike. Ka neil on suur kultuurihuvi – neile meeldib väga käia kinos ja teatris. Tihti satuvad nad ka kontserdisaali või mõnele vabaõhuüritusele. Lisaks tööl käimisele jõuavad töörabajad ka mõne hobiga tegeleda – teha trenni, laulda, mängida pilli või midagi muud taolist. Kuna suurem osa nende päevast möödub tööl, mõne hobiga tegeledes või pere ringis, siis ühiskondlikel teemadel sõna võtta nad ei jõua, võib-olla pole nendega kursishoidmiseks aega ega ka sobivaid võimalusi. Töörabajad loodavad, et ehk on kunagi tulevikus rohkem aega hinge tõmmata ja endale meeldivate tegevustega tegeleda.

Töörabajad on mitmekülgsed ja teadlikud tarbijad. Neile on oluline, et tarbeesemed ja muu tehnika oleks võimalikult hea kvaliteediga ja ka silmale toredad vaadata. Samas ei analüüsi nad just ülemäära palju, milline toode nende ostukorvi satub. Töörabajate sissetulek on üsna suur ning nad hindavad oma majanduslikku toimetulekut heaks. Suurema summa kokkusaamine ei valmista neile probleeme, sest nad on oma tulevikku finantsiliselt kindlustanud. Töörabajad ei pelga muutusi – kui tuleb mõni uus ja parem pakkumine, siis haaratakse sellest kinni. Viimastel aastatel on töörabajate pereelus palju muudatusi olnud. Nad usuvad, et saavad ise palju oma edu jaoks ära teha, aga vajadusel ka oma suhtevõrgustikule loota.

Töörabajatel on lai tutvusringkond. Pere ja sõpradega suhtlevad nad sagedasti, kasutades selleks kõikvõimalikke kommunikatsioonivahendeid. Nad suhtlevad nendega palju ka virtuaalses keskkonnas – näiteks on neil sõpradega oma Facebook'i grupp, kus ka üksteise eludel aktiivselt silma peal hoitakse.

Kes on töörabajad?

- Töörabajate seas on võrdselt nii **mehi** kui **naisi**.
- Vanuse poolest on enim **noori (25–39-aastaseid)**, pensioniealiste osakaal on väga väike.
- Koduse keelena kõneldakse peamiselt **eesti keelt**.
- Töörabajate seas on teiste rühmadega võrreldes enim **kõrgharidusega** inimesi.
- Neid leiab igalt poolt **üle Eesti**.
- Töörabajad elavad **harva üksinda**, nad on tihti **koos- või abielus**.
- **Sissetulekute** poolest on töörabajad kõige **jõukamad**.
- Töörabajad on saanud **tulu finantsinvesteeringutest**.
- Võrreldes teiste rühmadega on nad enim paigutanud oma varasid **III pensionisambasse** ja vabatahtlikult **II pensionisambaga** liitunud.
- Üsna tihti on neil ka **kinnisvara**, kuid mõnedel juhtudel eelistavad nad **eluaseme üürimist**.
- Töörabajatel on **suur laenukoormus**, sest nad on pidanud eluaseme ostmiseks kasutama pankade teenuseid.
- Nad tulevad majanduslikult **pigem hõlpsalt toime** ning suudavad vajadusel ka suurema summa kokku saada.
- Sarnaselt mitmekülgsetele aktiivsetele on töörabajad end rohkem **vanaduspõlveks kindlustanud**.

Rasmuse lugu

Rasmus on neljakümnendale eluaastale lähenev mees, kes elab Tallinnas. Pärit on ta Lõuna-Eestist. Pärast gümnaasiumi lõppu läks ta Tallinnasse ülikooli, leidis sealt endale abikaasa, kellega otsustati koos Tallinnasse paikseks jääda. Nad unistavad maakodust Lõuna-Eestis, kuhu tulevikus linnakära eest pageda. Rasmus ja tema abikaasa võtsid hiljuti kodulaenu, et osta endale Kristiine kanti kolmetoaline korter. Kui peresse tuli beebi, jäi senine üürikorter väikeseks ja tundus ka mõttetu jätkuvalt võõraste inimeste kinnisvara eest maksta. Ühtlasi vahetas Rasmus oma silmapaistmatu sõiduauto suurema universaalkerega auto vastu.

Rasmus käib iga päev kesklinnas kontoris tööl, pärast tööpäeva käib ta mõnikord sõpradega korvpalli mängimas – neil on veel ülikooliaegne punt, kellega on tore aeg-ajalt end pisut liigutada ja pärast saunas lõõgastuda. Rasmusele meeldiks tihedamini trenni teha, kuid pärast lapse sündi tuleb rohkem abikaasaga arvestada, et ka tema saaks mõne oma hobiga tegeleda. Nädalavahetuseti proovib Rasmus aeg-ajalt kinno jõuda. Seda juhul, kui leitakse lapsehoidja, kes oleks nõus mõne tunni abistama. Kui linnas on mõni tore vabaõhuüritus, siis külastatakse ka seda. Kui Rasmusel on puhkus, siis liigutakse Tallinnast maale. Enne lapse sündi käisid nad abikaasaga korra aastas välisreisil, praegu külastatakse pigem Eesti kauneid kohti – lapsed on sageli haiged, mistõttu ei ole mõistlik reise pikalt ette planeerida.

Rasmus teenib oma töökohal hästi. Ta on end juba tõestanud ja saab järjest vastutusrikkamaid ülesandeid. Samas ei usu ta, et ta jääks selle töö peale pensionieani. Kui tuleb uus väljakutse, ei kõhkle ta seda vastu võtmast. Ta on asunud vaikselt ka oma tulevikku kindlustama – tegelenud meelerahufondi loomisega. Rasmus ei karda teha ka riskantsemaid otsuseid, sest puhver on tal selleks olemas. Lapse sünd ja soov tema elu kindlustada pani Rasmuse ka investeerimisvõimalusi uurima. Ta tegeleb selle hobiga võrdlemisi omaette, sest tema abikaasat need teemad ei huvita ja Rasmus arvab, et see on peres just tema roll. Kõige mõistlikumad ja arusaadavamad tunduvad talle ühisrahastusplatvormi võimalused, aga ta vaatab ka Balti börside dividendiaktsiaid. Sissetulekud ja investeerimata säästud on tal selleks juba piisavalt suured.

Probleemid töörabajateni jõudmisel ja võimalikud lahendused

Rasmus on ideaalne investeerija. Ta viib end võimalustega kurssi (sh välisajakirjanduse ja majandusväljaannete abil, tuttava finantsistiga konsulteerides), teeb kaalutletud otsuseid ja turvab ka oma tagala. Ta jälgib kogutud raha saatust pensionisammastes, vastavalt fondide tootlusele paigutab ta oma vara ümber. Kuigi Rasmus usaldab tuleviku kindlustamisel just finantslahendusi, sest seda maastikku tunneb ta kõige paremini, on ta pensionisüsteemi suhtes kriitiline. Ta leiab, et fondide halduskulud on ebamõistlikud ja tootlus liiga madal. Ta on valmis ka riiklikest sammastest lahkuma, kui see võimalikuks osutub ja kogunenud summa veel veidi kasvab. Ta arvab, et suudab oma vara ise paremini kasvatada. Rasmuse saab oma tulevikku kindlustama, kui pensionisammaste investeerimisvõimalusi mitmekesistada. See eemaldab barjäärid, mida ta praegu pensionisüsteemis näeb. Kui tema vara ja sissetulekud kasvavad, täiendab ta oma investeringute portfelli omal käel edasi.

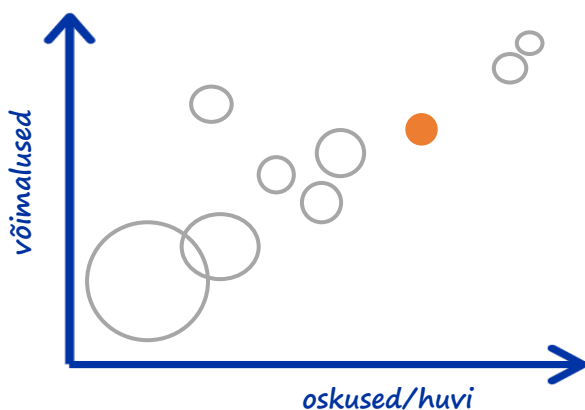
MÕÕDUKALT AKTIIVSED

Mõõdukalt aktiivsete rühm on jällegi pigem väike. Nad võivad sageli olla juba pensionieas, kuid sellest hoolimata jätkavad nad töötamist. Ehk mitte raha pärast, vaid pigem seetõttu, et nad on väärtuslikud töötajad, kelle oskusi on ettevõttel vaja. Neil pole vaja tööalaselt ümber õppida, töö kui selline sunnib neid muutustega omajagu kaasas käima. Et nende sissetulek tuleb mitmest allikast, on see võrdlemisi suur. Majanduslikult tulevad nad üsna hästi toime. Kuna nad on elu jooksul piisavalt asju hankinud ja vananedes vajadused kahanevad, ei tunne nad vajadust uute ja moodsate asjade järele. Uusi asju ostavad nad ainult oma raha eest. Laenu nad ei võta, sest „võlg on võõra vara“.

Mõõdukalt aktiivsed on üsna aktiivsed kultuuri-sündmustel osalejad. Nad proovivad ka hobideks aega leida. Nädalavahetustel külastavad mõõdukalt aktiivsed tihti avalikke üritusi (laatu, messe, vabaõhukontserte), kuid puhkuse veedavad hea meelega reisides. Nad unistavad eksootilisetest sihtkohtadest ja panevad selleks reisiraha tasahilju kõrvale.

Mõõdukalt aktiivsetel on suur perering ja palju sõpru-tuttavaid. Nad hoiavad tihedat sidet oma laste ja lapselastega. Et nad käivad tööl, on ka sidemed kolleegidega tugevad. Vajadusel saab ka neile loota.

Nad pole väga aldis muutustega kaasa minema ja suured kannapöörded tekitavad neis ärevust. Nad ei ole oma tuleviku kindlustamisega eriti palju tegelenud, sest on harjunud oludega kohanema ja loodavad peamiselt riiklikule pensionile. Igaveste töötajate turvavõrgu moodustavad nende lähedased.

Kes on mõõdukalt aktiivsed?

- Mõõdukalt aktiivsete seas on **mehi ja naisi üsna võrdselt**.
- Teiste rühmadega võrreldes on selles rühmas palju rohkem **pensioniealisi** (65-74) ja **pensionieelikuid (50-64)**.
- Koduse keelena kõneleb see rühm peamiselt **eesti keelt**.
- Mõõdukalt aktiivsed on sageli **kõrgharidusega**.
- Nad elavad sageli **Tallinnas**, kuid üsna palju elab neid ka maapiirkondades.
- Mõõdukalt aktiivsete seas on küll palju neid, kes on kas **koos- või abielus**, kuid **üksi elavaid** on nende seas rohkem kui mõnes teises rühmas.
- **Sissetulekute** poolest on nad pigem **heal järjel**, sest nende sissetulek tuleb sageli mitmest allikast (töötasu ja pension).
- Mõõdukalt aktiivsed **pole finantsinvesteeringutelt eriti tulu saanud**. Nad ei ole tegelenud ka ettevõtlusega.
- **III pensionisambasse** on nad küll investeerinud, kuid vähem kui töörabajad või mitmekülselt aktiivsed.
- **II pensionisambaga** vabatahtlikult liitunud on nende seas rohkem kui mõnes teises rühmas.
- Mõõdukalt aktiivsete inimeste eluase kuulub enamasti neile.
- Neil **ei ole eriti suurt laenukoormust**. Ilmselt on eluase neil juba varasemast ajast olemas. Tarbimislaine võtavad nad harva.
- Mõõdukalt aktiivsed saavad sissetulekutega pigem **hästi hakkama** ja saavad vajadusel kas ise või teiste abiga ka suurema summa kokku.
- Nad on proovinud end veidi vanaduspõlveks kindlustada.

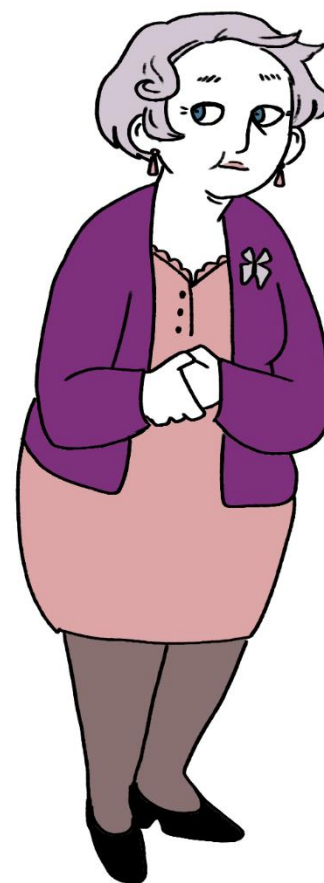
Maie lugu

Maie on töötav pensionär, kes on pärit Läänemaa väikesest alevist. Ta tuli sealt ära, kui läks Tartusse tehnikumi. Tartus sai temast raamatupidaja. Tööandja peab temast lugu, hinnates tema mälu ja kogemusi. On hea, kui keegi teab, kuidas asjad on tavaliselt käinud, kui teised töötajad kiiresti vahetuvad. Kui Maie pensioniikka jõudis, paluti tal mõned aastad jätkata. Nii ta ongi jätkuvalt tööl, kuigi koormust vähendanud. Samas ei näe ta enam mõtet väga palju koolitustel käia, kuigi raamatupidamises nõuded kogu aeg muutuvad. Maie tahaks juba koduseks jääda, sest lapselapsi on juba päris palju. Vahepeal tahaks ta neid ka hoida.

Varem tegeles Maie rahvatantsu ja koorilauluga. Tantsurühmas kohtus ta ka oma abikaasaga. Enam kumbki tantsimas ei käi – tervis pole selleks lihtsalt piisavalt hea ja ega aegagi poleks. Laulmas käib ta endiselt ja koorist saadud sõbrannadega käiakse aeg-ajalt Werneris kohvi joomas ja juttu ajamas. Teemasid neil jagub: vanasti oli elu ikka parem: ülemused sõbralikumad, noored viisakamad ja ise ka särtsakam. Maiele ei meeldi pidevad muudatused. Talle ei meeldi valitsuse otsused, mille tõttu palgaarvestust tuleb igal aastal ümber vaadata. Ka vanu inimesi ei kohelda tema arvates piisavalt hästi. Väike pension on üheks põhjuseks, miks ta päriselt pole pensionile jäänud. Tal tunneb vahel tuleviku ees hirmu – kes teab, mida sealt oodata on.

Maie on hea majandaja. Teda ei huvita tänapäeva mood, mistõttu tal ka riiete peale raha eriti ei kulu. Poest pole midagi võtta – vanasti osati korralikult ömmelda, nüüd on pärast esimest pesu kohe õmblused lahti. Vanad riided on täitsa korralikud, piisab kui aeg-ajalt mõni kena sall või pross värskenduseks juurde lisada. Maie kogub raha reisimise jaoks, sest kuigi maailm on lahti, ei pruugi tervis varsti reisimist võimaldada. Tema unistus on käia ära mõnes kauges sihtkohas nagu Lõuna-Aafrika vabariik, või Tai. Kaheksa kuu pärast sõidabki ta Taisse.

Maie on veidi mõelnud aja peale, kui ta päriselt pensionile jääb. Siis saab ta pühenduda suvilale, kus käia marju korjamas ja kartulit kasvatamas. Kui vaja, saab suvila maha müüa, kuigi ka Maie lapselapsed võivad soovida end seal sisse seada. Samas kardab ta, et need ei soovigi oma elu Eestiga siduda. Oma raha pole ta investeerinud – ta küll usaldab panku, kuid tema säästud pole nii suured, et sealt midagi teenida.

Probleemid mõõdukalt aktiivseteni jõudmisel ja võimalikud lahendused

Maie on raamatupidajana kindlasti hea finantskirjaoskusega. Ta teab, kuidas investeerimine käib, sest näeb seda kõrvalt. Ta ei investeer, sest elukogemus on näidanud, kui kergelt säästud kaduda võivad. Pealegi kasutab ta oma praegusi sissetulekuid lähedaste aitamiseks ja leiab, et just neisse on mõtet investeerida. Kuigi Maie peres on usalduslikud suhted, võib ta vajada juriidilist nõu selleks, et järglased julgeid riske võttes Maie käendust või kinkelepingut hiljem kurjasti ära ei kasutaks. Maie jaoks on sääst võrdlemisi käegakatsutav. Ta on valmis end kindlustama puhuks, kus ta võib vajada puusaproteesi või kui ta enam treppide vahel liikuda ei jaksa ja eluaset vahetama peab. Samuti ootab ta, et saab jätkuvalt osa teenustest, mis tagavad vanematele inimestele täisväärtusliku elu.

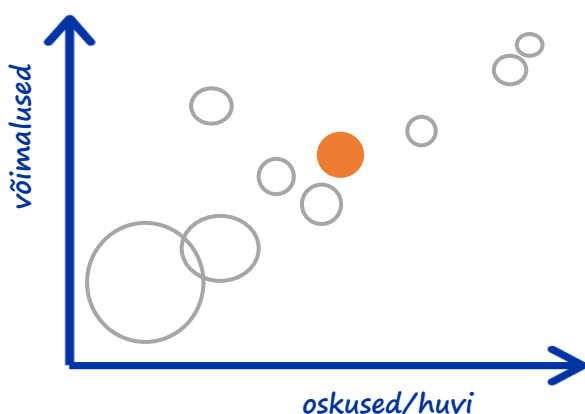
Järgnevad rühmad – aktiivsed palgatöötajad, ühekülgssed tarbijad, paigatruud tööinimesed, mitteaktiivsed töötajad ja mugava elu otsijad – on rühmad, millel on üksteisega mitmeid sarnasusi, aga ka piisavalt erinevusi, mistõttu neid ei sobi üheks kokku liita. Neid rühmi ühendavad tunnused on võrdlemisi keskpärane või madal huvi oma vanaduspõlve individuaalselt kindlustada ja vähesed võimalused seda teha.

AKTIIVSED PALGATÖÖTAJAD

See rühm sarnaneb palju mõõdukalt aktiivsete rühmale (Maie), kuid nad ei ole nii aktiivsed kui esimesed. Nende tegevuslik aktiivsus väljendub rohkem kodus ja palgatööl, silmatorkavad hovid ja ühiskondlik aktiivsus ei ole neile omased. Sellel rühmal võib olla mõni elitaarsem huvi, näiteks suur kultuurihuvi – ehk käivad teatris, kinos või kontserdil. Kui naabrid või sõbrad kutsuvad, võivad nad ka kogukonna üritustest osa võtta. See rühm tunneb rohkem Eestit ja maailma, sest kasutab ära nii tõised kui puhkeaja reisivõimalused. Tõsi, nad teevad seda kokkuhoidlikult. Ka meediat ja uudiseid jälgivad nad mõõdukalt. Näiteks õhtuseid uudiseid.

Nad on parimas tööjõus inimesed, kes käivad igapäevaselt tööl, kuid karjääri ei tee. See võib tuleneda töö iseloomust – pole, kuhu tõusta. Neid võidakse tunnustada kui tublisid töötajaid, kes saavad oma töö peensustest hästi aru ja suhestuvad seda tehes maailmas toimuvaga. Selle rühma toimetuleku praktikad on hästi arenenud, näiteks päris palju toidukraami kasvatatakse kas ise või saadakse maal elavatelt sugulastelt.

Paljud neist on ka tuleviku peale mõelnud, kuid neis pole piisavalt ettevõtlikkust ja riskivalmidust, et tegeleda selle kindlustamisega. Mõttelaadilt on nad konstruktiivsed, optimistlikud.

Kes on aktiivsed palgatöötajad?

- Selles rühmas on **naisi veidi rohkem kui mehi**.
- Vanuselt on see rühm **heterogeenne**, kuigi nooremaid inimesi on veidi rohkem.
- Kodune keel on sageli **eesti keel**.
- See rühm on **võrdlemisi hästi haritud**, kuid mitte nii hästi, kui eelnevad rühmad (Teele, Rasmus ja Maie).
- Selle rühma esindajaid elab vähem Ida-Virumaa linnades.
- Nad on tüüpiliselt **abielus või vabaabielus**.
- Nende sissetulek on pigem hea, töötasust olulisem võib olla **töökoha kindlus** – nad võivad olla näiteks õpetaja, ametniku või sotsiaaltöötaja ameti esindajad.
- See rühm **ei ole investeringutelt tulu teeninud**, kuid neil on eluase, mis kuulub leibkonnale.
- **Laenukoormust neil pole**, sest see on kas juba tasutud, eluase on saadud erastades või lähedastelt pärandina.
- **II pensionisambaga** on nad üldjuhul vabatahtlikult liitunud.
- Ka **III pensionisambasse** on neist osad raha paigutanud, kuid mitte eriti paljud.
- See rühm **tuleb oma sissetulekutega toime**, isegi ootamatute kuludega tulevad nad toime.

Pille lugu

Pille on pensionieale lähenev naisterahvas, kes elab Viljandis. Pille on lahutatud ja elab pärast mehe väljakolimist üksinda, kuid täiskasvanud lapsed on tal alati käe-jala ulatuses. Hariduselt on Pille pedagoog. Koolis on ta juba palju aastaid töötanud. Üldiselt talle meeldib ta töö, sest noortega ja inimestega üldiselt on tore tööd teha. Kogemusi on aastate jooksul kogunud nii palju, et tööga kaasnevaid pingeid suudab ta juba rahulikumalt võtta. Ta kipub endiselt lahendama probleeme, mida märkab. Seetõttu juhib ta oma piirkonnas aineseksiooni tööd. Aegade jooksul on tema käe alt läbi käinud palju õpilasi ja nende vanemaid. Et Viljandi on väike linn, leiab ta siin tuttavaid igal sammul. Alles hiljuti sai ta esimese lapselapse, kuid tütrepoja hellitamiseks ja hoidmiseks on aktiivse elu kõrvalt keeruline järeleandmisi teha. Koolitöö ajal on aega vähe, sest õppetöö ja koorilaul võtavad palju aega ära. Suvevaheajal on selleks rohkem võimalusi.

Pille tuleb majanduslikult üsna hästi toime. Õpetajate palk pole küll teab, mis suur, kuid piirkonnas siiski üle keskmise. Pillele on oluline, mis tal seljas on, sest klassi ees peab esinduslik välja nägema. Seetõttu kaalub ta ostuotsuseid hoolikalt. Lai tutvusringkond aitab tal kursis olla sellega, kust saab soodsamalt või kus on head leiukohad. Lapsevanemate tähtpäevadeks kingitud kinkekaartidega soetab ta endale ehteid. Olulisi väljaminekuid põhjustab suur teatrihuvi, mis neelab päris palju raha (sõidud, piletid, ööbimine). Suurema osa oma puhkustest veedab ta koduaias, kus tal on palju marjapõõsaid ja päris mitu aedvilja peenart. Istikuäridelt hoiab ta kokku, sest kasutab ära rohevahetuse eelised. Näiteks uuendas naabrinaine oma püsikuid ja jagas ülejäänud istikuid ka Pillele. Need on vaja kuskile ära paigutada.

Pille mõtleb aeg-ajalt oma tuleviku peale. Kuigi õpetajaid on alati puudu, ei saa ta igavesti jääda kooli-õpilaste ette seisma. Ta vaatab tulevikku optimistlikult, kuigi rahalisi varusid jätkub tal piisavalt peamiselt suuremate plaaniliste kulude katteks (näiteks vajab trepp parandamist, proteesid uuendamist jm). Need seisavad tal tavalisel pangakontol, sest pangad intresse praegu praktiliselt ei maksa. Pille peamine kindlus on tema ilus kodu ja II pensionisammas. Ise ta oma rahasid investeerida ei julge, sest see pole lihtsalt tema teema.

Probleemid aktiivsete palgatöötajateni jõudmisel ja võimalikud lahendused

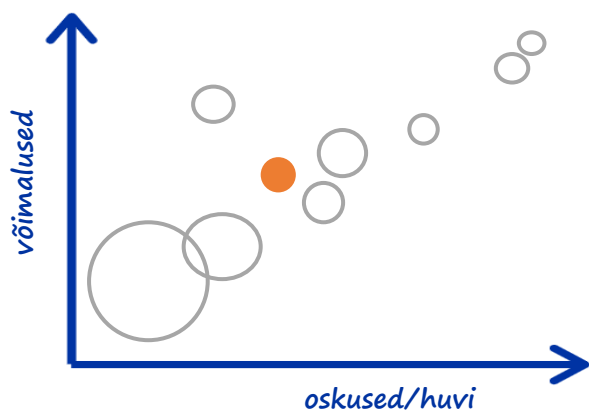
Pille rahatarkus on üle keskmise, kuid tema ettevõtlikkus on pühendatud inimestele, mitte raha kasvatamisele. Pille saab aidata, pakkudes talle võimalusi (sh juba pensionipõlves) investeerida oma raha lühiajaliselt väiksemate unistuste tarbeks kohtadesse, mida saab usaldada. Pille usaldab asju, mida ka teised kasutavad, ehk siis suuri panku või asutusi, kus tegutsevad tema endised õpilased. Pille võime investeerida on ühekülgne, ta ei ole valmis võtma riske. Vanaduspõlves on ta valmis proovima kodumajutuse osutamist – suveürituste ajal on Viljandis alati majutuskohtade puudus –, samuti andma õpilastele järeleaitamise tunde. Finants-tarkuse asemel toetaks muidu hästi hakkama saavat Pille rohkem vanaduspõlve toetavate teenuste arendamine. Vanurite seltsiüritused aitaks tal end täisväärtuslikuna tunda ka siis, kui ta teatrikülastusi enam endale nii sageli lubada ei saa.

ÜHEKÜLGSED TARBIJAD

Ühekülgsete tarbijate rühmal on sarnasusi töörajate rühmaga. Ka neid iseloomustab perekeskne elu ja oskuslik tegutsemine enesekeskse eesmärgi nimel, kuid nende tegevusel on väiksem kandejõud. Selle rühma eesmärk ei ole ettevõtlikkuse abil suurema materiaalse rikkuse poole püüelda, vaid tagada oma perekonna heaolu (nt tihedad perekondlikud suhted, laste hea haridus, ühine ajaveetmine) ja individuaalne elustandard. Kui mitmekülgsetelt ja mõõdukalt aktiivsetel (Teele ja Maie) ja töörajatel (Rasmus) kaasneb tarbimine aktiivse ja mitmekülgse elutegevusega, siis selle rühma jaoks võib kindlate asjade tarbimine olla eesmärk iseeneses. Sellele rühmale võib meeldida mõtte reisimisest, kuid see ei ole neile sageli jõukohane.

Nende tarbimine on ühekülgne – selle sisu on välimus, keha ja kodu. Samas valdavad nad seda kunsti meisterlikult. Bränditunnustel, millega end ümbritsetakse kinos ja kontsertidel käies, on selles rühmas staatuse näitajana väga oluline roll. Oma osa võib selles olla kultuuril – selline eluviis on tüüpiline Eesti vene kogukonnale, aga ka sellel, et teised tegutsemisvaldkonnad – positsioonid töökohtadel, vabaihendustes, poliitikas vm – on eri põhjustel kättesaamatud. Selline olukord kitsendab ka ühekülgsete tarbijate rühma oskusi asju ajada, tulevikku ja sääste planeerida. Nad ei usalda institutsioone, mis nende elu korraldavad, sest neil on nendega vähe viljakaid kokkupuuteid.

Tuleviku peale hoiduvad nad mõtlemast, kui aga seda ikkagi teevad, vaatavad nad tulevikule sageli pessimistlikult. Neid ei huvita see, mis maailmas toimub. Nende tähelepanu on suhetel lähedastega, argiste vajaduste rahuldamisel, ots-otsaga kokkulekul.

Kes on ühekülgsed tarbijad?

- Selles rühmas on **naisi meestest rohkem**.
- Nad on **parimais tööaastais** (40-49), üldjuhul mitte päris pensioniealised.
- Kodune keel sageli eesti keel, kuid palju on ka vene ja teiste keelte kõnelejaid.
- Selles rühmas on **rohkem kesk- ja kutseharidusega** inimesi.
- Elavad mitmel pool Eestis, kuid suhteliselt palju on neid ka **Ida-Virumaa linnades**.
- Nad on sageli koos- või abielus, kuid nende seas on ka palju neid, kes elavad üksi.
- **Sissetulekutelt** on see rühm **pigem halvemas seisus**. Sissetuleku väiksust kompenseerib **oskus vähesega hakkama saada**. Kui on vaja suurem summa kokku saada, siis üldiselt saavad nad sellega hakkama kas ise või teiste abiga.
- **Investeeringuid neil pole** – kui ka investeerimine huvitaks, ei jää selleks lihtsalt piisavalt raha üle.
- Nende **eluse kuulub neile**. See pole küll kõige uuem, kuid heas korras.
- II pensionisammas on paljudel neist olemas, kuid **III pensionisambasse pole nad oma varasid paigutanud**.
- Selle rühma suurimaks investeeringuks on nende **suhted lähedastega** – nad üritavad neid aidata nii palju, kui see vähegi võimalik on.

Nadežda lugu

Nadežda on neljakümne eluaasta piiri ületanud naisterahvas. Ta on põline tallinlanna. Pärast keskkooli lõppu astus ta kõrgkooli, kuid tema haridustee jäi pooleli, sest ta abiellus ja peresse sündis järjest mitu last. Kui viimane neist lasteaeda läks, sai Nadežda tööle ühe väikese kaupluse klienditeenindajana. Et ta oli noor, hea suhtleja ja rääkis vabalt nii eesti kui vene keelt, sai temast mõne aasta pärast kaupluse juhataja. Nadeždale on tema välimus väga tähtis – kaupluses peab ta esinduslik välja nägema ja üldiselt on hea iseennast poputada. Siis jätkub energiat ka teistele. Seega kulub märkimisväärne osa tema palgast riiete, kodule ja iluteenustele. Tal on palju sõbrannasid, kellega ta armastab tihti kokku saada. Ta võõrustab neid kodus, sest on osav küpsetaja.

Nadežda sissetulek ei küüni Eesti keskmise lähedale, kuigi tal tuleb ka vastutada ja täita juhtimisülesandeid. Nutika perenaisena tuleb ta toime, eluasemekulude ja suuremate väljaminekute eest kannab hoolt tema mees. Nende perel pole eluasemelaenu. Nende kodu erastati Nadežda abikaasa kadunud vanematele. Nadežda jaoks on kõige tähtsam pere – tal on suur mure ema pärast, kelle tervis on juba üsna halb. Ka teda üritab ta töö kõrvalt aidata. Lähedased on Nadežda turvavõrk, millele ta loodab ka oma vanaduspõlves.

Aeg-ajalt mõtleb Nadežda oma tuleviku ja vanaduspõlve peale, mis teeb teda pisut murelikuks, sest ta pole siiani suutnud eriti raha kõrvale panna. Ta tunneb isegi mõningast huvi majandusteemade ja investeerimise vastu, kuid kogu sissetulek kulub esmastele vajadustele (lastele) ja raha kõrvale panna pole õnnestunud. Keegi ei tea, kas nende pere Mustamäe korteril on tulevikus väärtust. Nadežda eeldab, et kui ta on seni suutnud hakkama saada, saab ta ka edaspidi. Kindlasti loodab ta ka oma abikaasale, kes on tema kindlus.

Probleemid ühekülgsede tarbijateni jõudmisel ja võimalikud lahendused

Nadežda eelis tuleviku planeerimisel on tema võime mõista seda, kuidas raha tekib. Ta teab, kuidas ettevõtlus toimib, kuigi ta ise ei hakka kunagi tööandjaks. Finantsteenuseid ta ei usalda, va digikassa teenust, sest see on kontrollitav ja alati käeulatuses. Tema huvi elu vastu, vajadus hoolitseda lähedaste eest ja rikkalik käsitööoskuste pagas võib tähendada, et tööandja ei soovi teda ka vanaduspõlves minna lasta. Nadežda suudab omandada uusi oskusi ja olemasolevaid tööle panna, näiteks võib ta tellimise peale klassikalisi toite valmistada või ise iluteenuseid osutama hakata. See aitab vanaduspõlves lisa teenida ja kõrvale panna. Teda inspireerib selleks eeskätt elu ise, sest ta on hästi kursis sellega, milliseid kaupu ja teenuseid turul pakutakse, olles nende usin järeleproovija. Nadežda toimetulekut võib ohustada näiteks abikaasa kaotus, kes seni kattis majapidamise suuremad kulud.

Raha teenida ei ole raske, raske aga raha hoida.

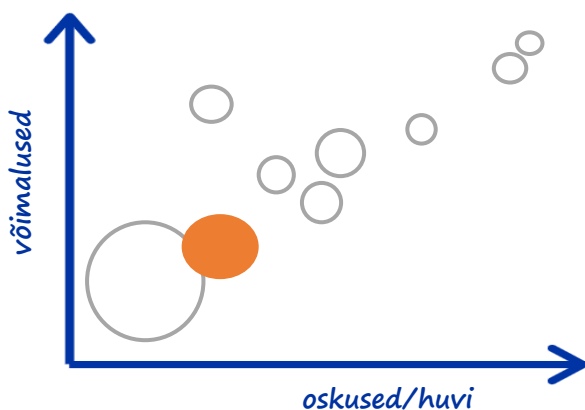
MITTEAKTIIVSED TÖÖTAJAD

See rühm on eelpooltoodutest palju passiivsem, aga samas ka suurem. Nende oskuste pagasis on vähe selliseid, mis neid esile tõstaksid või toetaksid toimetulekut suurte muutuste perioodil. Mitteaktiivsetel töötajatel ei ole välja arenenud huvisid ega hobisid. Seda võib toetada ka nende elukeskkond, kust regionaalarengu suundumuste tõttu elu välja on surnud. Nende suhtlusringkond on väike või ei võeta neid igal pool omaks (nt alkoholiprobleemide või madal-kultuuriliste harjumuste tõttu). Selle rühma peamine side ühiskonnaga on töökoht (kui see neil on), kuigi ka selles rollis ei ole nad silmapaistvalt edukad.

Nad võivad külastada kohalikke avalikke üritusi, sest kuigi neil pole erilisi huvisid, joonduvad nad selle järgi, mida nad näevad, et teised teevad. Sarnaselt on nad madalatest sissetulekutest hoolimata üsna hästi kursis trendikate tarbeesemetega (nt nutitelefonid, telerid), mida soetavad endale ka näiteks järelmaksuga. Meediat ja uudiseid nad eriti aktiivselt ei jälgi.

Neil võib olla ka ellujäämisoskusi ja -vahendeid, näiteks kalapüügioskused või väike daatša, kus kurke kasvatada, kuid nende oskused piirduvad traditsioonilistega. Silmatorkava elustiili tunnus – aktiivne meediatarbimine – nende statistilistes näitajates puudub.

Tulevikku nad teadlikult ei planeeri, vanaduspõlve kindlustatuse teemadesse suhtuvad pessimistlikult. Neil puudub usaldus ühiskondlike institutsioonide vastu (pangad, riigiasutused, poliitika). Nende usaldus teiste ühiskonnaliikmete vastu on üldiselt väga madal.

Kes on mitteaktiivsed töötajad?

- Selles rühmas on **naisi meestest veidi rohkem**.
- Ka **vene keelt kõnelevaid inimesi** on siin **keskmisest rohkem**.
- See rühm jaotub vanuserühmade ja Eesti piirkondade vahel võrdlemisi ühtlaselt, veidi rohkem on neid maapiirkondades, eriti alevites-alevikes.
- Eluviisilt on see rühm **väga passiivne**, neist passiivsem on vaid mitteaktiivsete rühm (vt Dmitri).
- Tüüpiliselt on neil **põhi- või keskharidus**.
- Selles rühmas on üsna **palju üksielavaid inimesi**.
- **Sissetulekud on neil väikesed**. Erinevalt eelmistest rühmadest (vrld Pille ja Nadežda) ei kompenseeri neid mitmekülgsed oskused. Suuremat summat ootamatute kulude katteks on neil väga raske kokku saada.
- **Investeeringuid neil pole** – raha ei jää alles ja puuduvad ka oskused. **III pensionisammast** neil pigem **pole**.
- **II pensionisambaga on nad liitunud**, sest seda tegid siis kõik nende ümber.
- Selle rühma **eluasemed kuuluvad neile või nende perele**, kuid see on sageli võrdlemisi kehvast seisukorras. Neil pole vahendeid, et eluaset kaasajastada.
- Kehvast sissetulekust hoolimata **kasutavad nad uumat tehnikat** (telekad, nutitelefonid). Seda on nad soetanud **tarbimislaenude** abil.
- Nad ei mõtle tulevikule, vaid katsumad pigem kuidagi olevikuga toime tulla.

Sergei lugu

Sergei on viiekümnendale eluaastale liginev vene mees, kes elab Ida-Virumaal alevis. Sergei on lahutatud ja elab kunagise kolhoosi töötajatele ehitatud kahekordse kortermaja väikeses korteris. Katus on tal küll pea kohal, aga et see maja on üsna väsinud, on kommunaalarved väga suured. Need võtavad suure osa Sergei palgast. Ja palk on Sergeil väike – lähikonna tanklas ei maksta eriti palju ja paremat töökohta ta pole otsinud. Haridust on selleks liiga vähe ja keeli ta ka ei oska. Sergei oskab eesti keelt niipalju, et kliendi soovidest aru saada. Ta ei saa aru, miks ta peaks seda õppima, sest pereliikmete ja väheste sõprade seas pole tal seda kellegagi harjutada. Külge on jäänud ingliskeelseid väljendeid, sest kodus käib tal taustal muusikakanal.

Sergeid ei huvita eriti, kuidas ta riides käib. Toitu valib ta selle järgi, mis on odavam. Samas on talle oluline, et tal oleks hea telefon. Ta ostis selle järelmaksuga. Hobisid tal pole, teatrisse või kontserdile teda ei tõmba. Vabal ajal ta logeleb – passib niisama või puhkab, hangib midagi hamba alla. Passiivne olek on talle loomulik, ta ei näe vajadust majapidamist putitada või koristada. Teiste inimestega juhtub kokku, kui lähikonnas toimub mõni avalik üritus – pidu või laat.

Sergei pole oma tuleviku peale eriti mõelnud, aga vaevalt et elu eriti paremaks läheb. Hinnad ja maksud tõusevad, tema katsub kuidagi ots-otsaga toime tulla. Pensioni küsimuses loodab ta vaid riigile. Ta ei näe, et tal oleks võimalik oma palgast kõrvale panna või midagi investeerida. Raha on niigi vähe ja ega ei oskaski kuskilt otsast sellega peale hakata.

Probleemid mitteaktiivsete töötajateni jõudmisel ja võimalikud lahendused

Sergei tähelepanu ei ole võimalik pensioniküsimustele tõmmata, sest ta ei jälgi meediat, ei õpi ega suhtle inimestega, kes tema tähelepanu sellele teemale juhiks. Tema side välismaailmaga piirdub tema tööandjaga. Sergeid saaks säästude kogumisel aidata tööandja, kuid üldjuhul ei ole tööandja huvitatud täiendavatest kohustustest, sest ääremaal tuleb tööandjal olla niigi „mees kui orkester“. Sergeid saab aidata regionaalpoliitikaga ja kohaliku ettevõtluse arendamisega – kui see võimaldab Sergeile suuremat sissetulekut või töö käigus õppides jõuda paremale töökohale, koguneb ka tema teise sambasse veidi rohkem vahendeid. Sergeil ei teki varasid, mida realiseerides saaks vanaduspõlve kulusid katta. Pigem võib tema lagunev eluase muutuda omavalitsusele pidevaks kuluallikaks.

Ega rahal silmi ei ole, kui enesel ei ole.

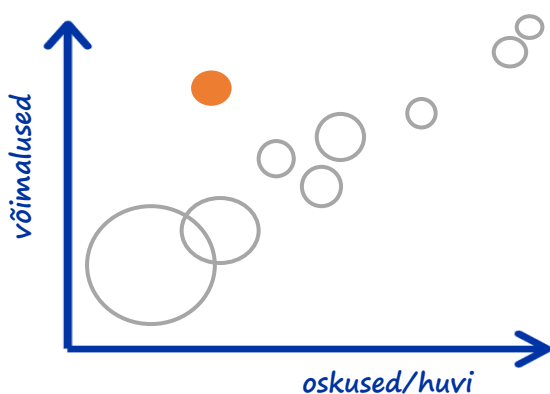
PAIGATRUU TÖÖNIMENE

Paigatruud töönimesed on veidi sarnased eelmise, mitteaktiivsete töötajate rühmaga, kuid on neist aktiivsemad ja jõukamad. Ka sellel rühmal pole erilisi huvisid ega hobisid, kuid nende kodune elu on aktiivne. Nad ei istu seal käed rüpes – väliselt passiivsel rühmal võivad päevad väga tihedalt tegevustega täidetud olla.

Nende sissetulekud on võrdlemisi head, kuid et nende eluviis pole nii mitmekülgne kui näiteks mitmekülgsest või mõõdukalt aktiivsel rühmal (Teele ja Maie), ei ole ka nende oskused vähese rahaga palju ette võtta nii arenenud. Sissetuleku suuruse kohta tarbivad nad võrdlemisi vähe, kuigi ka üle palju ei jää.

Et see rühm ei tunne eriti huvi selle vastu, kuidas mujal maailmas elatakse, ei liigu nad ka palju ringi. Kui nad reisivad, siis vajaduse või soodsa viimase hetke pakkumise tõttu. Ehk selle tõttu ei inspireeri elu neid ka oma paikset eluviisi hülgama. Nende elu kese on nende kodu.

Paigatruud töönimesed on võrdlemisi tavalised oskustöölised, kes erilist karjääri ei tee, kuid võivad püüelda paremate töötehnikateni (st palganumbrini). Mõtlevad tulevikule nii palju kui peab ja usaldavad seda, mida ka teised ees on teinud. Neis pole endas huvi ega oskuseid, et finantsküsimumustes kaasa rääkida. Finantsinstitutsioone nad ei usalda.

Kes on paigatruud töönimesed?

- Selles rühmas on **mehi ja naisi üsna ühepalju**.
- Vanuselt pigem nooremad ja keskealised, **pensioniealisi on vähe**.
- Koduse keelena kõneldakse rohkem **vene keelt**.
- Sageli **kesk- või kutseharidusega** (nt põhihariduse baasil).
- Paigatruud töönimesed elavad tihti **Tallinnas** või siis hoopis mõnes **maapiirkonnas**.
- Nad on enamasti koos- või abielus.
- **Sissetulekud on** paigatruudel **keskmised** või isegi sellest pisut suuremad. Nad tulevad sellega üsna hästi toime.
- Vaid üksikud nende seast on oma raha finantsturgudele paigutanud. Üldiselt pole majandus- ja rahandusteemad nende jaoks kõige paeluvad.
- **III pensionisambaga on see rühm osaliselt liitunud**.
- II pensionisambaga liitunud on küll üsna palju, kuid oluliselt vähem kui näiteks mitmekülgsest aktiivsete või töörajajate seas.
- Paigatruudel on oma eluase sageli olemas. Enamasti ei ole selle soetamiseks kasutatud eluasemelaenu abi.
- Küll on nad kasutanud **tarbimislääne**.
- Paigatruud pole huvitatud päevapoliitikast ja nad **mõtlevad oma tulevikule võrdlemisi harva**.

Reinu lugu

Rein on keskealine meesterahvas, kes elab Pääskülas ridaelamus. Ta on abielus. Tema naine töötab klienditeenindajana ühes Tallinna riidepoes, aga vahepeal teeb ta kodus tellimise peale manikööri. Reinul endal on väike ehitusettevõte, millel läheb üles ja alla. Mõnikord on tööd palju, siis jälle üldse mitte. Vahel on ta mõelnud, et läheks Soome, sest seal teeniks ta palju rohkem. Korra proovis, aga siis ei läinud eriti hästi. Kodumaal on tuttav keskkond, kuigi ka siin juhtub, et lepingupartnerid ei maksa arveid ära.

Rein ja tema pere tulevad sissetulekutega enam-vähem välja. Rahanumbri üle ei saa kurta, lihtsalt Tallinnas on üsna kallis elada. Et nad eriti kodust väljas ei käi, siis ei kulu neil ka raha nii palju kui näiteks Maiel või Teelel. Nad ei käi reisimas, isegi Eestis mitte, sest ei huvitu teistest kohtadest. Vahel harva käib Rein mõnel vabaõhukontserdil, aga siis peab see küll tuntud esineja olema. Telefoni ja sülearvuti soetas ta järelmaksuga, sest soovis tingimata iPhone'i. Vaba raha parasjagu polnud.

Abikaasad on mõlemad pärit Karksi-Nuiast, kus nende sugulased senini elavad. Sealt tuleb ka kogu nende talvekartul ja mõned jahindussaadused. Reinul on mõned sõbrad, kellega saadakse küll harva kokku, kuid igal aastal veedab see sõpruskond jaanipäeva ühiselt ühe sõbra maakodus – nad teevad sauna ja grillivad.

Oma tuleviku ning pensioni peale pole Rein eriti mõelnud. Ka poliitika ei huvita teda – neile seal Toompeal tavaliste inimeste mured korda ju ei lähe. Investeerinud ta pole ja ka ei mõtle sellele. Finantsteemad teda ei huvita ja väikseid summasid polegi mõtet investeerida – selleks peab ikka raha olema. Kui sissetulekud pole stabiilsed nagu Reinul, tuleb pigem mõelda lühema perspektiiviga. Mis siis teha, kui tekib kuuekuuline paus, nagu viimase majanduskriisi ajal? Ta rahuldub sellega, kui saab süüa hea toidu ja lubada endale kvaliteetseid riideid ja tööriistu, vahel ka maja kõpitseda. Veidi loodab ta ka Karksi-Nuia metsatüki peale, aga metsaärimehed muudkui helistavad, et see mäda mets tuleks kohe peenrahaks teha.

Probleemid paigatrude töönimesteni jõudmisel ja võimalikud lahendused

Reinu rahuldab tema igapäevaelu ja talle ei meeldi, kui teda keeruliste küsimustega torkima tullakse. Talle sobib, kui pensionipõlve küsimused tema eest keegi teine ära otsustab. Näiteks poliitikut ja pangad, sest see on nende töö. Ta ei usalda üldiselt finantsialiseeritud pensionilahendusi, sest ta ei suuda seal toimuvat aduda ega kontrollida. Ta on veendunud, et keegi teine võidab pensionisammastest rohkem kui tema. Ta on kuulnud küll näiteks kinnisvara ühisinvesteeringute võimalusest, kus saavad osaleda ka need, kel pole võimalik palju korruga välja käia. Teades, kui ebakindel on elu ehitusvaldkonnas, ei julgeks ta ka sellele võimalusele kätt alla panna. Sarnaselt Pillega julgeb ta proovida ainult neid pensionilahendusi, mis on levinud ka nende lähemas tutvusringkonnas ja end ajas tõestanud. Reinu saavad aidata näiteks (nõustamis)teenused, mis aitavad tal oma praeguse vara väärtust säilitada.

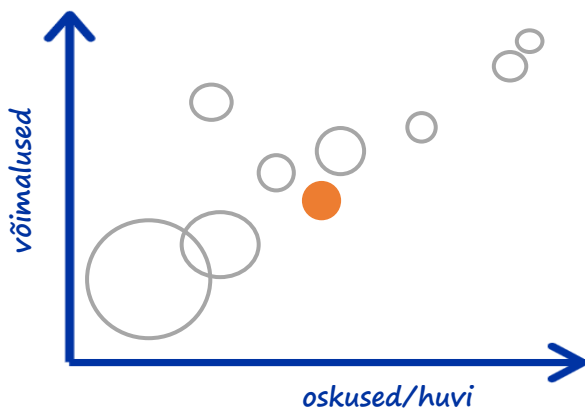
MUGAVA ELU OTSIJA

Mugava elu otsija on veidi sarnane ühekülgsest aktiivsete tarbijate rühmale, sest nad tunnetavad hästi, mis neile meeldib, püüeldes teadlikult selle poole. Nende tegutsemisaktiivsus ei piirdu samas tarbimisega, vaid väljendub mitmetes valikutes, mis võivad kõrvalvaatajale sarnaneda ka minnalaskmisele – lihtsamat teed minemisele. Näiteks töökohtade kergemeelne hülgamine, keerulistest olukordadest ja pingutustest hoidumine.

Ka mugava elu otsijate rühmal ei ole aktiivseid hobisid. Nad ei mõista, miks nad peaksid tegema midagi ühiskondliku kasu nimel või ennast kohustama millekski, mis pole neile kasulik või arusaadav. Samas on nad valmis tegutsema inimeste heaks, kes on neile olulised. Nende suhe maailmaga on optimistlik. Nad naudivad kodust ja perekondlikku elu ja jõudehetki, ega soovi sellest pikalt eemal viibida. See rühm ei ela selleks, et rohkem tööd teha. Töö on vahend, et lubada endale tööväliselt elu.

See rühm tunneb mõõdukat huvi meelelahutuse vastu, kuid suudab seda ka endale ise säästlikult organiseerida (nt kodused peod).

Tegevuste andmed näitavad, et selle rühma oskused on lihtsakoelised. Seetõttu võib kahelda, kas neil on võimeid keerulisemaid küsimusi läbi vaagida või ajada asju selleks, et tegeleda investeringutega. See rühm elab tänases päevas ja tulevikule veel ei mõtle. Puhata soovivad nad juba täna ja parema meelega võtaksid nad oma pensioni välja kohe praegu.

Kes on mugava elu otsijad?

- Mugava elu otsijate seas on **mehi pisut rohkem kui naisi**.
- Nad on **võrdlemisi noored** – palju on 25-39-aastaseid, vanemaealisi on väga vähe.
- Kodune keel on peamiselt **eesti keel**.
- Mugava elu otsijad elavad mitmel pool Eestis, aga **vähem Ida-Virumaa linnades**.
- Nad on tavaliselt koos- või abielus.
- Mugava elu otsijatel on sageli **kesk- või kutseharidus**.
- Nad on eluviisilt **võrdlemisi passiivsed**.
- **Sissetulekud** on neil **keskmised või sellest väiksemad**, aga nad tulevad sellega toime, sest nende **nõudmised pole eriti mitmekesised**. Kui tarvis, siis suurema summa saavad nad kas ise või kellegi teise abiga kokku.
- Kuigi nende tarbimisvajadused on ühekülgsed, on nad mõne asja jaoks valmis ka **tarbimislaenu** võtma.
- Mugava elu otsijatel on sageli **üürikinnisvara**.
- III pensionisambaga on neist liitunud **vähe**, II sambaga liitunud on keskmiselt.
- Nad elavad pigem tuttavlikus keskkonnas ja ümbritseva vastu eriti huvi ei tunne.
- **Pensionipõlveks nad end kindlustanud pole**.

Marise lugu

Maris on ligi kolmekümnene naisterahvas, kes on pärit Tallinnast. Viimased aastad on ta aga elanud peamiselt Itaalias, ühe kohaliku pere lapsehoidjana. Sinna sattus ta töökuulutuse peale. Maris töötas enne seda mitu aastat Tallinna bussijaama R-Kioskis. Pidev püstijalu töötamine hakkas mõjuma tema tervisele – tekkisid püsivad alaseljavalud ja ega see klienditeenindaja töö ka emotsionaalses plaanis kõige lihtsam olnud. Vahepeal tuli ette, et kliendid elasid tema peal oma halba tuju välja. Seega leidis Maris, et kaotada pole midagi ja kandideeris lapsehoidjaks. Itaalia elu hakkas talle kohe meeldima – kliima on palju parem ja inimesedki sõbralikumad. Lapsehoidja töö meeldib talle ka väga. Kuna tal on hea keelevald, on suhtluse tasemel itaalia keel tal juba selgeks saanud. Itaalias kohtus Maris Antonioga, kellega on plaanis varsti ka abielluda, kui vaid pulmades pidamiseks raha kokku saaks, sest üks õige itaalia pulm on väga uhke ja kallis.

Ka tema majanduslik seis on Itaalias parem. Eestis võttis ta mitmel korral tarbimislaenu, sest nutitelefoni oli talle tähtis ja aeg-ajalt tahtis ka reisida. Itaalias tal üldiselt rahamuret pole, kuid midagi eriti järele ka ei jää. Marise jaoks on tähtis, et tal oleks lihtne ja mõnus argielu. Ta ei tunne puudust kultuurielust ja ega Itaalia artistid talle nii väga meeldigi.

Maris on oma eluga praegu rahul, tuleviku peale ta väga ei mõtle. Eks ta pisut mureseb, mis temast saab, sest igaveseks ta lapsehoidjaks jääda ei taha. Rakendust tahaks ta endale leida ikka Itaalias, aga ka aega iseendale ja kallimale.

Kuhugi investeerinud Maris pole ja rahandus- ja finantsteemad ei huvita teda üldse. Teine pensionisammas on tal olemas, aga temale oli see ka kohustuslik. Eestisse jäi temast maha väike ühetoaline korter Lasnamäe alguses. Praegu elab seal üürnik, kelle käest laekub iga kuu väike üüritul. Iseenesest võiks korteri maha müüa, aga enne tuleks seda pisut remontida, sest see on üsna viletsas seisus.

Probleemid mugava elu otsijateni jõudmisel ja võimalikud lahendused

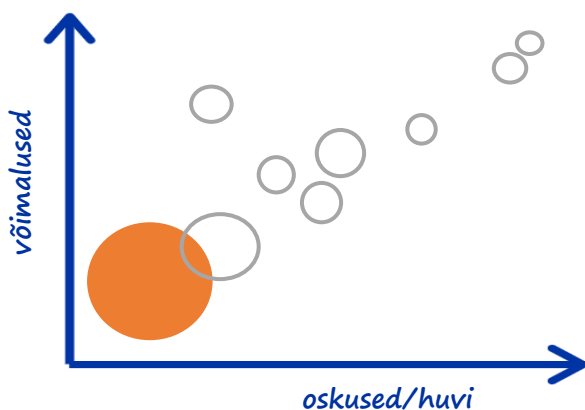
Maris ei näe põhjuseid, miks vahetada argielulisi naudinguid kohustuste vastu, kui on võimalik lihtsamalt hakkama saada. Ta ei suuda pikaajalisi kohustusi võtta, sest tunneb, et teeb seda kellegi teise pärast. Keerukate ülesannete eest nagu vanaduspõlve planeerimine soovib ta intuitiivselt põgeneda. Maris ajab segi iseenda võimed ja ühiskondliku toe. Seetõttu ta ei mõista, kuidas ta ei pruugi vanaduspõlves hakkama saada, kui ta ometigi praegu saab. Rahatarkuse edendamiseks Marist aidata ei saa, sest tal pole raha kasvatamiseks püsivust ega iseloomu. Tähtsam on, et tema praegune teenistus oleks ametlik ja sellelt liiguks riigi abiga osa säästudeks (mis tahes vormis). Ka Marist võivad aidata mitmed teenused, nt varahaldusteenused, mis tagavad, et tema vara on realiseerimishetkel piisava väärtusega. Teenuse-osutajatele võib aga Marise ülesleidmine keeruliseks pähkliks osutuda, sest Maris ise nende poole ei pöördu.

Kes ei saa laenu anda, ärgu ise seda võtku.

MITTEAKTIIVSED

Mitteaktiivsete rühm on kõige suurem rühm. Neid iseloomustab ümbritseva suhtes huvitu elu, mida toetab ka aktiivseks eluks vajalike võimaluste puudumine. Teistega võrreldes on see rühm tegevuste poolest kõige passiivsem. Neid ei kohta kultuuriüritustel, teatrietendustel ega muuseumis. Neil pole hobisid ja kogukonna tegevustes nad ei osale. Neil on väga väike pere- ja sõprade ring, mistõttu ka vähe neid, kellele häda korral loota. Nad ei ole elus reisinud, peamised sõidud on toimunud kodu lähedal. Näiteks kui on tulnud vallast paber võtta või arsti külastada. Mõni sõidab ka töökoha vahet, mis asub kodust eemal. Nad võivad sattuda kohalikele vabaõhuüritustele, mis ei eelda isiklikke väljaminekuid. Näiteks laatadele, vabaõhuüritustele.

Mitteaktiivsete rühm on tarbimise suhtes üsna ükskõikne, sest nad on kasina eluviisiga ära harjunud. Nende sissetulekud on väga väikesed, selle eest ei saagi endale midagi erilist lubada. Endale hädavaajalikku ostetakse ühest ja samast poest, mis on piirkonnas kas ainuke või hinnataseme poolest kõige soodsam. Rahaprobleemid mõjutavad nende elukorraldust väga palju. Hinnatõus sunnib neid oma niigi kasinat ostukorvi ümber vaatama. Neil on vähe oskusi ja nende tervis on sageli halb. Oma tuleviku suhtes on nad pessimistlikud ega usu, et neid midagi head võiks ees oodata. Neil pole võimeid muutustega kaasa minna ega oma elujärje parandamiseks ise midagi ette võtta. Sageli planeerivad päeva korraga, sest tervis võib alt vedada või muutuvad töökoha vajadused. Nende tähelepanu on igapäevastel argitoimingutel.

Kes on mitteaktiivsed?

- Selles rühmas on **mehi veidi rohkem kui naisi**.
- Nooremaealisi on selles rühmas kõige vähem. Enamuses on inimesed, kel **vanust rohkem kui 50 aastat**. Siin on ka **palju 75aastaseid ja vanemaid**.
- Koduse keelena räägitakse selles rühmas oluliselt **harvemini eesti keelt**.
- Selle rühma esindajaid leiab Eestis igalt poolt, kuid teiste rühmadega võrreldes on neid üsna **palju Ida-Virumaa linnades**.
- Selle rühma **haridustase on kõige madalam**.
- Siin on väga **palju üksikuid inimesi**.
- Nende **eluvii on passiivne**, nad ei tunne ümbritseva vastu erilist huvi.
- **Sissetulekute tase on väga madal**, toime tullakse raskustega. Kui oleks vaja suuremat summat kokku saada, siis jääks see leidmata.
- **Tarbimisvõimalused jätvavad selle rühma ükskõikseks** – peasi, et oleks eluaseme eest makstud ja toit laual. Ega muuks neil väga jätkugi.
- Et sissetulekud on üliväikesed, pole neil midagi investeerida. **II pensionisambaga liitunud on vähe, III pensionisambaga pea üldse mitte**.
- Vanaduspõlveks valmistumiseks ei ole nad teadlikult enam midagi ette võtnud. Lihtsalt kohanduvad oludega.

Dmitri lugu

Dmitri on pensioniealine meesterahvas, kes elab Narvas. Ta tuli Eestisse 1970ndatel aastatel, kui ta siia suunati. Ta leidis töö tekstiilitööstuses, kus tegeles masinate hooldamisega. Seni, kuni tal oli töö, kulges elu päris lähedalt ja tulevikule ei pidanud palju mõtlema. Nüüd on ta juba aastaid pensionär. Dmitri elab üksi, naine on tal surnud. Kui varem käis ta läbi endiste töökaaslastega, siis nüüdseks on ka see ringkond võrdlemisi hõredaks jäänud. Tema enda suguvõsa ja juured jäid Pihkva oblastisse.

Dmitri elu muutus oluliselt, kui tekstiilitööstus kokku kukkus ja tema tööd enam vaja polnud. Siis läks ta eelpensionile, sest tööd ei olnud leida. Viimasel ajal on ka tervis kehvaks läinud. Kunagi ammu tehti talle abistav puusaoperatsioon, kuid vana vigastus annab siiani tunda, mistõttu tal on raske liikuda. Dmitri elab oma väikeses majas, mis on paraku kehvast seisukorras. Katus vajaks ammu vahetamist, aga raha ei ole. Samuti pole ta kursis, et maja parandamiseks on tänapäeval vaja projekte ja kooskõlastusi. Selle peale kehitaks ta lihtsalt õlgu. Ka pole tema väikeses suhtlusingis kedagi, kes katuse parandustöid sõbramehe poolest ette võtaks. Laenu pole Dmitri kunagi võtnud ja ega talle seda ka antaks, sest sissetulekud on väga väikesed. Riideid ei ole ta kaua ostnud, sest vanad kõlbavad veel ja välimus pole enam ammu oluline. Uued saapad kulusid ära, kuid uued on pensionäridele liiga kallid. Dmitri on pidanud oma kulutusi korralikult koomale tõmbama, sest iga asja hinnatõus annab eelarves koheselt tunda. Sellest hoolimata ei ole ta sigarettidest loobunud.

Investeerinud Dmitri pole, selle peale pole ta isegi tulnud, sest selleks tal raha ei jätkuks. Ootamatute kulutuste katmiseks on ta võtnud laenu oma „kirsturahast“, mida ta sularahas kodus hoiab. Selle asendamine igakuiselt laekuvast pensionist on muutunud järjest keerulisemaks. Dmitri päevad mööduvad üksluiselt – välja ta ei käi, sest ka pole, kellega käia. Meediat ta ei jälgi, sellest, mis ümberringi toimub, ta ei huvitu. Tema ainus hobi on koeraga kalal käimine.

Probleemid mitteaktiivseteni jõudmisel ja võimalikud lahendused

Dmitri jaoks võivad paljud muutused tulla üllatusena, sest ta elab võrdlemisi omaette. Uudised temani ei jõua ja tal puudub nende mõistmiseks piisav huvi. Pensioni reformimise plaanidest ta midagi ei arva, sest ta ei usu, et see teda puudutaks. Ta ei saa aru sõnadest, mida poliitikas pensionist rääkides kasutatakse. Teda huvitab rohkem, kuidas vähesemate vahenditega hakkama saada, näiteks kuidas saada koerale süüa, millal tuleb riideabi jm. Ainus, mis pensioni temaatikast temani kohale jõuab, on kontole laekuv pension ise. Ise ta ennast aidata ei saa. Teda saab aidata see, kui riik leiab võimalusi pensione tõsta või omavalitsus Dmitrit sotsiaalhoolekande süsteemi kaudu toetada. Linna jaoks oleks Dmitri hooldekodusse suunamine arvestatav kulu. Tema maja väärtus kataks hooldekodu kuludest märkamatu osa.

KOKKUVÕTE

Meie analüüs näitab, et nendes rühmades, kus vanaduspõlveks rahaliselt rohkem valmistuda osatakse, on ka rahatarkus suurem. Samas ei saa öelda, et rahatarkus oleks säästmise põhjuseks. Rahatarkus toetab säästmist, kui see lõimub inimese igapäevaelu tegevuste ja isiklike elustiiliambitsioonidega. Need sotsiaalsed rühmad, kelle eluviis toetab iseseisvat tegevust vanaduspõlve kindlustamise nimel, on aga väga väikesed. Ülejäänutest on väiksem osa võimeline arutelu kõrvalt jälgima, suuremal puudub selle teema vastu võtmiseks huvi, tahe ja oskuste pagas. Seos rahatarkuse edendamise (koolitused, haridusprogrammid, teavitustöö) ja säästmise ning investeerimise vahel tekib andmestikes seetõttu, et sellisele teabele on vastuvõtlikud ettevõtlikumad inimesed, kes teadlikult informatsiooni vajavad, otsivad ja kasutavad. Seega ei saa kohustust ega soovi kavandada individuaalselt oma vanaduspõlve kõigile sotsiaalsetele rühmadele peale suruda.

Inimese varaline seis ja säästmisotsused sõltuvad oluliselt sellest, millises elukaare etapis nad on. Isiklikud tegutsemissoovid (nt õppida, maja ehitada, puhkama jääda) muutuvad elukaare kulgedes ja ka ühiskondlikud ettekirjutused sellele, millele tuleb kulutada, käivad eluetappidega kaasas (nt laste huviringid, sõiduvahend, kultuuriüritused). Selle tõttu võib olla mõistlik kaasata vanaduspõlve planeerimisse inimesi alles alates keskeast.

Sissetulekute suurus on säästmisel kahtlemata oluline. Suure sissetulekuga inimesed saavad rohkem säästa, väga väikese sissetulekuga on see ülesanne keeruline. Kahe äärmuse vahel on pilt aga palju kirjum. Suurema sissetulekuga võivad kaasneda vähesed oskused rahaga ümber käia ja vastupidi. Säästmis- ja rahakasutusoskused arenevad praktilise elu käigus, igapäevaseid pisikesi otsuseid langetades ja ellu viies. Need taandarenevad, kui vajadus tegevuseks väheneb (elukaare lõpp), keskkond ei toeta tegevust (ääremaade teenuste kokkutõmbumine) või elu muutub liiga mugavaks (ülalpeetava või hooldatava roll). Seetõttu on objektiivsete sissetulekute kõrval vaja vaadata ka inimese tegevusi, mis teda ühiskonnaga seovad ja aktiveerivad. Näiteks millised on nende kokkupuuted teiste inimestega, milliste asutuste külastamise kogemused neil olemas on, millist tööd nad teevad, kuidas kasutavad meediat ja millist teavet nad otsivad, millised tegevused kaasnevad väljaõppe/haridusega, millised on nende vahetud eeskujud, kellelt uusi oskusi õppida, millised on isetegemise oskused ja harjumused, kuivõrd on neil tulnud enda õigusi kaitsta.

Mõnes sotsiaalses rühmas on inimese tahtest sõltumatute tegurite roll suurema kaaluga kui teistes. Näiteks on keerulisem oma vanaduspõlve kindlustada neil, kelle tervis juba parimatel tööaastatel alt vedas või kes peavad tegutsema ääremaal, kus pole leida tööd või kus eluase nõuab küll pidevaid väljaminekuid, kuid on varana oma väärtuse kaotanud. Mitmed säästmist pärssivad võrdlemisi nähtamatud tegurid koonduvad venekeelsesse elanikkonda. Näiteks Ida-Virumaa madalam konkurentsivõime, töökohtade vähesem kättesaadavus, vähene hariduskapital, ühekülgne oskuste pagas, teabe- ja suhtlusvälja vähene seotus Eesti riiklike institutsioonidega, vähene usaldus riigi pakutavate lahenduste vastu jne. Selline pinnas ei ole vanaduspõlveks säästmiseks viljakas. Eelkõige aitab selliste rühmade vanaduspõlvele kaasa see, kui nad oma viljakatel tööaastatel jalad alla saavad.

Kuigi mitmetes rühmades on üsna levinud koguda isiklike eluprojektide tarbeks väiksemaid summasid, kujundab kõikide rühmade säästmisharjumus väga tugevalt just väline sundus ja muutused elukeskkonnas – hinnatõus ja inflatsioon, sissetulekute vähenemine, pensionile või töötuks jäämine. Säästupraktikad aktiveeruvad siis, kui vajadus selleks sunnib. Seetõttu on tähtis, et säästmislahendused oleksid institutsionaliseeritud, st üldkehtivad ja eriti sobilikud passiivsema eluviisiga inimestele, kes keerulisi otsuseid langetada ega nende eest vastutada ei suuda. Üldkehtiva lahenduse sees võib võimaldada variatsioone nende väikeste rühmade jaoks, kelle jaoks säästmine on elustiil või professionaalne ambitsioon.

SUMMARY

Incomes

The analysis showed that the incomes of Estonians have almost doubled when compared to the incomes in 2007. The economic crisis however effected the income of almost all Estonians. Recovering from the crisis took several years.

Income normally comes from several sources. People with higher income are more likely to have more than one job. That is mostly because they tend to have more opportunities in the labour market.

The income of men has consistently been higher than the average and the income of women lower than the average, but this gap has started to decrease. The income of younger people has been above average, but the income of people aged 40-49 has risen the most. People living in Tallinn have also consistently had higher incomes and the incomes of people living in Ida-Virumaa have stayed below average. Even though the gap between the average income of people living in Ida-Virumaa and the average income of all people living in Estonia has shrunk, the difference is still noteworthy. On average, people whose native language is Estonian, have higher incomes than others.

Assets

A lot of Estonians are homeowners. Many people even own more than one real estate object but the incomes from rent tend to be rather modest. In addition to that, it is important to keep in mind that owning real estate in a remote area is often more of an additional expense than an income source since the upkeep costs are high, but the selling potential is often poor. Even more, the percentage of younger people who own real estate has decreased. The percentage of homeowners is the highest amongst people who are retirement age.

Most Estonians don't have financial assets and when they do, often the value is significantly lower than the value of the real estate they own. Households don't have a lot of financial backup. However, the percentage of people who have some financial assets has risen in all groups. Men receive income from financial assets more often than women, but women have started to invest more and more. The probability of receiving income from financial assets grows with income levels.

Less and less people invest in the third pension pillar. There has been also been a significant decrease in younger people (aged 25 – 39) who invest in the third pension pillar.

Consumption

The average consumption expenditure has constantly risen. Income has the highest effect on consumption – when income rises, consumption goes up and the opposite is also true – people cut back on consumption as much as possible when the times get rough. It rings especially true with expenditure on food. However, some expenses are unavoidable. For example, people can't save on housing costs and health costs most of the time. On the other hand, people benefit from economies of scale when it comes to housing costs which means that the housing costs per person decrease when there are more people in the household. This is because housing costs are often not individual – the cost of heating tends to be quite similar both when one person is living in an apartment or a house and when there are more people. This is also somewhat the case with food costs.

The consumption expenditure has risen more in Estonian speaking households and the gap with other households has increased. The consumption expenditure has risen the most in single parent households. The consumption expenditure of retirement-aged people has constantly been below the average.

Consumption expenditure has risen the most within households belonging in the two lowest income quintiles. There is a pattern that the poorer the household, the higher is the percentage of income spent on housing and food. However, the percentage has stayed quite the same in recent years.

Saving/Investing Capability

People with higher income have reported more often that they have savings. However, higher income doesn't automatically mean that savings increase. When income increases, consumption increases as well, at least until some level of saturation is achieved.

Single parents have the least left of their income after consumption expenditure and their situation has gradually gotten worse. The most is left after consumption expenditures in households with at least two grownups (both when they have children and when they don't) and in households with two retirement-aged people but the amount left has decreased.

Perceived Well-being

Although objective indicators (the rise in income levels that has been quicker than the rise of prices) show that the life of people living in Estonia has gotten better, it doesn't mean that people perceive it this way. People living in Estonia are quite negative – a lot of people feel like their financial well-being is low or gotten worse. On the other hand, the percentage of people who feel like their financial well-being has gotten worse, has decreased in recent years.

People who don't speak Estonian as their native language, feel more often that they have difficulties with getting by. The lowest ratings of financial well-being come from Ida-Virumaa.

Younger people are more positive about their financial situations but the percentage of older people who have reported that they have significant difficulties with getting by, has decreased.

The analysis shows that groups that are more capable of saving for retirement, are also more financially literate. However, it cannot be assumed that financial literacy is the reason that people save or invest. Financial literacy supports saving and investing if it is combined with everyday actions and personal lifestyle ambitions. Groups whose lifestyle supports individual actions for securing one's well-being in the older ages are very small. Within the others, there are a few who could perhaps follow the discussions on this topic but there are many more who lack the interest and knowledge to even do so. There is a link between increasing one's financial literacy (through educational programs for example) and saving and investing but that is mainly because people who are entrepreneurial and generally more active and who need and search this kind of information, are also more receptive to it. Therefore, the obligation and desire to plan one's retirement cannot be forced on all social groups.

A person's financial decisions are very much affected by their current stage of life. Personal desires and plans keep changing with age and so do the expectations and norms in the society. For this reason, it could be that the right time to encourage people to plan for their old age is not before the mid-age.

Income level is definitely very important when it comes to saving and investing. People who have more money in their hands, also have more opportunities to save. For people who are struggling to get by, saving money can be very difficult. However, between these two extremes, there is a lot of grey area. Insufficient skills could hold back people with higher incomes and the other way around. The skill to make smart financial decisions develops with making small everyday decisions. It could also decrease when the need to take these kinds of decisions decreases as well (in the last stages of life for example).

In some groups, the role of independent factors (factors that do not depend on the will of a person) is bigger than in other groups. For example, for people who struggle with their health, it is much more difficult to secure one's financial well-being for the old age. Living in a less developed area could also be an important limiting factor.

Although it is quite common for people in many groups to save smaller amount for personal life projects, outside factors and changes in their environment (inflation, retiring or becoming unemployed, decrease in income) play a big role in most of their consumption habits. Most of the time people start saving when life forces them to. For that reason, it is important that saving and investing solutions were institutionalised and especially suitable for the more passive groups who tend to not be capable or interested in making these complicated decisions themselves. There could then be variations to these solutions that are more suitable for the small groups of people for whom saving is a lifestyle or professional ambition.

VIIDATUD ALLIKAD

- 1) Wainwright, T. & E. Kibler (2013) Beyond financialization: Older entrepreneurship and retirement planning, *Journal of Economic Geography*, 14, 4 (2014), 849–864.
- 2) Vt pensionide ülekandmise probleemide ülevaadet: Four steps to ensure the mobility of social security for migrants (2018) Migration Data Portal, <https://migrationdataportal.org/blog/four-steps-ensure-mobility-social-security-migrants> (12 aprill)
- 3) Marshall, T.H. (2009/1950) Citizenship and social class. In Manza, J. and M. Sauder (eds) *Inequality and Society*, Norton: New York, 148-154.
- 4) Meriküll, J., Rõõm, T. (2016) *Eesti leibkondade finantskäitumise ja tarbimisharjumuste uuring: ülevaade tulemustest*. Eesti Panga avalik loeng.
- 5) Meriküll, J., Kukk, M., Rõõm, T. (2019) *What explains the gender gap in wealth? Evidence from administrative data*. Bank of Estonia, Tallinn University of Technology.
- 6) Vähi, M.; Tiit, E.-M.; Tammaru, T.; Leetmaa, K.; Tammur, A. (2014) *Rahvastiku prognoos aastani 2040*. Statistikaamet.
- 7) Wainwright, T.; Kibler, E. (2013) Beyond financialization: Older entrepreneurship and retirement planning, *Journal of Economic Geography*, 14, 4 (2014), 849–864.
- 8) *Overview of new forms of employment – 2018 update*. (2018) Luxembourg: Eurofound, publications office of the European Union.
- 9) Alfageme, A.; Pastor, B., G.; Vinado, C. (2012) Temporary exit from employment throughout the life course: an alternative to retirement to challenge ageism and sexism, *Critical Social Policy*, 32, 4, 696-708.
- 10) Kesselring, A.; Smith, S.; Dobner, S.; Schramme, M. (2014) *Social Innovation for Active and Healthy Ageing – A Case Study Collection*. Brussels: King Baudouin Foundation, et al..
- 11) Houston, S. J. (2010) Measuring financial literacy. *Journal of Consumer Affairs*, 44, 2, 296-316.
- 12) Jaeggi, R. (2017) Economy as Social Practice, *Journal for Cultural Research*, , 22, 2(2018), 122-125.
 Kalthoff, H. (2006) The launch of banking instruments and the figuration of markets. The case of the Polish car-trading industry. *Journal for the Theory of Social Behavior*, 36, 4, 347-368.
 Warde, A. (2005) Consumption and theories of practice. *Journal of Consumer Culture*, 5, 2, 131-153.
- 13) Schatzki, T. (1996) *Social Practices: A Wittgensteinian Approach to Human Activity and the Social*. Cambridge: Cambridge University Press.